

Wstęp

Publikacja *Leksykon bezpieki. Kadra kierownicza aparatu bezpieczeństwa (1944–1956)* jest słownikiem biograficznym zawierającym artykuły dotyczące osób służących w centrali resortu bezpieczeństwa, a zatem przedstawia ona sylwetki zarówno tych funkcjonariuszy, których można uznać za powszechnie znanych, jak i takich, którzy pozostawali dotąd w cieniu i zaliczani byli do tzw. drugiego garnituru resortowego. Tymczasem na podstawie dotychczasowych badań można stwierdzić, iż ich „zasługi” i dla ruchu komunistycznego, i dla aparatu represji nie zawsze bywają w pełni dostrzegane. Warto również podkreślić, że podjęcie tego rodzaju inicjatywy badawczej umożliwił coraz większy stopień rozpoznania materiałów archiwalnych pozostałych po okresie PRL, a także likwidacja kolejnych barier związanych z dostępem do nich.

Zarówno w tym, jak i w kolejnych tomach tej serii opublikowane zostaną życiorysy funkcjonariuszy zajmujących stanowiska kierownicze w jednostkach organizacyjnych, tworzących w latach 1944–1956 centralę UB. Od 22 lipca 1944 r. był to Resort Bezpieczeństwa Publicznego (RBP), który z początkiem 1945 r. przemianowany został na Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego (MBP). 9 grudnia 1954 r. zostało ono formalnie zlikwidowane, a znajdujące się w jego strukturach jednostki operacyjne i część aparatu pomocniczego przeniesiono do utworzonego wówczas Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego (KdsBP). Na skutek przemian politycznych, do których doszło w okresie „odwilży” i Października ’56, instytucja ta została rozwiązana, a jej struktury organizacyjne przejęło działające już od grudnia 1954 r. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (MSW). Nastąpiło to z dniem 28 listopada 1956 r.

Przystępując do opracowania niniejszego wydawnictwa, przyjęto, iż zawarty w tytule termin „kadra kierownicza” centrali aparatu bezpieczeństwa będzie obejmował zbiór stanowisk zawierających się w zakresie funkcji od zastępcy naczelnika wydziału lub kierownika samodzielnej jednostki organizacyjnej do osoby zarządzającej całym resortem, czyli kolejno: kierownika RBP, ministra bezpieczeństwa publicznego i przewodniczącego KdsBP. Na podstawie kryteriów chronologicznego i pojęciowego, w oparciu o dostępne źródła i literaturę przedmiotu, został sporządzony wykaz około 750 funkcjonariuszy, których zaliczyć można do tej grupy. Liczba ta, w zestawieniu z ambicją opracowania każdego biogramu zgodnie w warsztatem naukowym, obrazuje, z jak wymagającym i absorbującym zadaniem przyszło się zmierzyć zarówno redaktorom wydawnictwa, jak i autorom poszczególnych haseł. Należy przy tym zaznaczyć, że z uwagi na przyjęte kryteria w wyselekcjonowanej grupie pracowników bezpieki znalazły się zarówno osoby, które w centrali resortu bezpieczeństwa były zatrudnione przez cały okres swojej działalności zawodowej, jak i te, dla których służba ta miała jedynie charakter epizodyczny.

Ze względów praktycznych podjęto decyzję o publikacji *Leksykonu bezpieki* w formie serii wydawniczej, w ramach której każdy z tomów przygotowany zostanie w układzie wzorowanym na tzw. systemie holenderskim. Przyjęcie takiej formuły umożliwi sukcesywną publikację opracowanych i przekazanych przez autorów haseł, bez ko-

nieczności oczekiwania na zebranie kompletu biogramów z danego przedziału liter. Elastyczność tego rozwiązania, w odróżnieniu od układu alfabetycznego, stwarza również szansę pełniejszej prezentacji życiorysów funkcjonariuszy, w przypadku których nie dysponujemy obecnie wystarczającą bazą źródłową. Zyskujemy w ten sposób czas na przeprowadzenie kwerend archiwalnych, które – jak ufamy – umożliwią dotarcie do poszukiwanych informacji lub rozwianie napotykanymi wątpliwości. Artykuły biograficzne zamieszczone w ramach poszczególnych tomów zaprezentowane zostały w układzie alfabetycznym, przy czym samo hasło stanowi ostatnie z nazwisk bohatera biogramu, pod którym pracował on w UB/SB.

Podstawową bazę źródłową publikowanych biogramów stanowią akta osobowe funkcjonariuszy, które przechowywane są w centrali i oddziałowych archiwach IPN. Na ogół składają się one z trzech rozdziałów. Ujmując sprawę w dużym uproszczeniu – pierwszy z nich zawiera życiorysy, ankiety osobowe, oryginały lub kopie świadectw, dyplomów i innych zaświadczeń, a także pozostałe informacje dotyczące danej osoby. W rozdziale drugim zazwyczaj znajdują się materiały kontrolne, czyli wszelkiego rodzaju sprawdzenia dotyczące zarówno funkcjonariusza, jak i jego rodziny. Rozdział trzeci zawiera dokumenty dotyczące przebiegu pracy i awansów pracownika resortu. Standardowo część ta rozpoczyna się od karty przebiegu służby: obok informacji o kolejnych jednostkach i komórkach, w których służył funkcjonariusz, znajdują się w niej również dane o jego awansach w stopniu, otrzymanych odznaczeniach, a także nagrodach i karach. Niekiedy też zapisywano w nich informacje o specjalistycznych szkoleniach. W dalszej części tego rozdziału znaleźć można kolejne wnioski personalne związane z awansami lub przesunięciami kadrowymi, opinie i charakterystyki służbowe, dyplomy ukończenia resortowych uczelni i kursów, a nierzadko inne dokumenty, w tym korespondencję dotyczącą np. spraw dyscyplinarnych i emerytalnych. Należy jednak podkreślić, iż znajdujące się w aktach osobowych dokumenty z okresu organizowania się resortu, czyli z lat 1944–1946, są często zdekompletowane i miewają chaotyczny układ. Ponadto zdarza się, że zapisy dotyczące przebiegu służby funkcjonariuszy rozpoczynających pracę w tamtym czasie zawierają nieścisłości, które można wyjaśnić, ale dopiero kiedy się sięgnie po teczki z rozkazami personalnymi.

Warto pokreślić, że w aktach osobowych funkcjonariuszy z zasady nie podawano nazwisk „figurantów” w prowadzonych przez nich sprawach operacyjnych, a co najwyżej ich kryptonimy lub pseudonimy. Z tego powodu szczegółowych informacji na temat charakteru pracy i działalności poszczególnych oficerów należy szukać w dokumentacji administracyjnej i w sprawozdaniach ich macierzystych jednostek¹. Istotnym źródłem uzupełniającym sylwetki funkcjonariuszy jest także dokumentacja prowadzonych przez nich rozpracowań oraz inne materiały resortowe². Jednakże z uwagi na to, że są one na ogół fragmentaryczne i mocno rozproszone, szczegółowe odtworzenie wszystkich

¹ Można je odnaleźć m.in. w spisach: AIPN, 1572; AIPN, 1576; AIPN, 1583; AIPN, 1585; AIPN, 01225, a także AIPN, 0296; AIPN, 01006; AIPN, 01062; AIPN, 01141; AIPN, 01206; AIPN, 01265.

² Wiele ważnych spraw operacyjnych UB z okresu przed 1956 r. znajduje się w spisach: AIPN, 0192; AIPN, 0236; AIPN, 0259; AIPN, 0298; AIPN, 0330; AIPN, 01178; AIPN, 00231. Na uwagę zasługuje również spis AIPN, 2241, w którym zgromadzono część relacji i wspomnień spisanych przez funkcjonariuszy.

etapów służby danej osoby nie jest sprawą łatwą. Źródła zgromadzone w archiwach IPN pozwalają również na uzyskanie dodatkowych danych biograficznych, odnoszących się do życia funkcjonariuszy poza resortem, np. informacji na temat miejsc ich pracy czy dat emigracji z PRL można szukać w aktach paszportowych ewentualnie w aktach osobowych cudzoziemca. Dotyczy to również danych na temat ich bliskich.

Ze względu na to, że informacje na temat awansów funkcjonariuszy na stopnie oficerskie znajdujące się w ich aktach osobowych nie zawsze są kompletne, istnieje konieczność ustalenia ich w innych źródłach. Reprodukcje dzienników personalnych MBP z okresu od 27 grudnia 1944 do 23 grudnia 1947 r. znaleźć można w pierwszym i jedynym tomie książki *Bijące serce partii*, podanej do druku przez Andrzeja K. Kunerta i Rafała E. Stolarskiego³. Późniejsze dzienniki, wydane w okresie sięgającym 31 grudnia 1949 r., nie zostały dotąd opublikowane, ale można je znaleźć w Archiwum IPN⁴. Główny zbiór rozkazów i zarządzeń personalnych wydanych przez centralę resortu w latach 1944–1956 stanowią kolejne teczki ze spisu aktowego AIPN, 0990. Późniejsze, z okresu od 1956 do 1990 r., znajdują się w spisach AIPN, 001838 oraz AIPN, 003178. Odrębny zbiór stanowią rozkazy i zarządzenia personalne wywiadu cywilnego przechowywane w spisach AIPN, 3560 i AIPN, 003429. Wymienione dokumenty bywają niezwykle pomocne w weryfikowaniu zapisów zawartych w aktach osobowych funkcjonariuszy, czasem zawierają też dodatkowe informacje na ich temat, chociażby dotyczące delegacji służbowych.

Akta osobowe funkcjonariuszy były tym szczególnym rodzajem dokumentacji, której w resorcie z zasady nie niszczone, lecz co najwyżej usuwano z nich wybrane karty. Chociaż zgodnie z obowiązującym stanem prawnym wszystkie tego rodzaju materiały powinny być zostać przekazane do zasobu archiwalnego IPN już wiele lat temu, to jednak w niektórych wypadkach nastąpiło to dopiero w ostatnim czasie. Na przykład część akt funkcjonariuszy UB zatrudnionych w aparacie penitencjarnym znajdowała się w dyspozycji Służby Więziennej i Ministerstwa Sprawiedliwości. Znane są również przypadki, kiedy dokumenty związane ze służbą poszczególnych funkcjonariuszy bezpieczeństwa odnawiane były w teczkach akt personalnych przechowywanych w Centralnym Archiwum Wojskowym i innych, niekiedy dość zaskakujących miejscach. Niestety niektórych akt osobowych funkcjonariuszy z lat czterdziestych, w tym także ludzi zajmujących stanowiska kierownicze, nie udało się do dziś odnaleźć. Nie można wykluczyć, że zaginęły już na dobre. Chodzi tu głównie o materiały archiwalne z lat 1944–1946, dotyczące m.in. niektórych funkcjonariuszy Cenzury Wojennej MBP czy pionu więziennictwa.

Sporo cennych informacji i dokumentów dotyczących życiorysów poszczególnych funkcjonariuszy, szczególnie w odniesieniu do ich ewentualnej aktywności w okresie poprzedzającym służbę w resorcie, znajduje się w aktach personalnych i zbiorach relacji przechowywanych w Archiwum Akt Nowych. Poszukując danych biograficznych, należy w pierwszej kolejności przeprowadzić kwerendę w kolekcji znanej jako Centralna

³ „*Bijące serce partii*”. *„Dzienniki Personalne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego”*, t. I: 1945–1947, red. A.K. Kunert, R.E. Stolarski, Warszawa 2001.

⁴ AIPN, 0649/9, t. 3, *Dzienniki personalne MBP z lat 1944–1949*. Inne egzemplarze dzienników znajdują się w aktach o sygn. AIPN, 0650/10.

Kartoteka KC PZPR i materiałach Biura Spraw Kadrowych KC PZPR. Warto również sprawdzić teczki znajdujące się w Zbiorze Akt Działaczy Ruchu Robotniczego oraz Zespole Relacji Działaczy Ruchu Robotniczego. Cenne informacje i materiały znaleźć można także w innych kolekcjach tego archiwum oraz Ekspozyturze Archiwum Państwowego m.st. Warszawy w Milanówku, gdzie przechowywane są m.in. akta członków Komitetu Warszawskiego PZPR. W przypadku funkcjonariuszy, którzy przynajmniej przez pewien czas służyli w wojsku, należy sprawdzić, czy teczki ich akt personalnych znajdują się w archiwum IPN bądź Wojskowego Biura Historycznego. Jeżeli natomiast interesujący nas funkcjonariusze pracowali w innych ministerstwach lub państwowych instytucjach, istnieje prawdopodobieństwo, że tymi teczkami osobowymi dysponują ich dzisiejsi następcy prawni. Na przykład w Archiwum MSZ znajdują się akta personalne osób, które były zatrudnione w dyplomacji, korpusie konsularnym lub centrali tego ministerstwa. Z kolei dokumentacji osobowej pracowników części resortów i urzędów z obszaru handlu i gospodarki należy szukać w Archiwum Ministerstwa Rozwoju. Niekiedy warto również skorzystać z Archiwum Państwowego Dokumentacji Osobowej i Płacowej w Milanówku. Interesujące akta osobowe można znaleźć także m.in. w archiwach uczelnianych. Ostateczny kształt biogramów uzależniony jest zatem od stopnia zachowania i dostępności poszukiwanej dokumentacji, a także zaangażowania i dociekliwości samych badaczy.

Oczekując od autorów kompleksowego opracowania poszczególnych życiorysów, redakcja odstąpiła od przyjęcia sztywnej konwencji hasła słownikowego, polegającego na zwykłym wyliczeniu aktywności zawodowych danej osoby. Za właściwsze rozwiązanie uznano przygotowanie biogramów napisanych w stylu artykułów naukowych, jednak bez tradycyjnych przypisów źródłowych. Z tego samego powodu zrezygnowano z narzucania autorom odgórnego rygoru związanego z objętością tekstu, dlatego między formatem poszczególnych biogramów są czasem znaczne dysproporcje. Nie jest to jednak wyłącznie rezultat różnicy stylów pisarskich poszczególnych autorów, ale – jak już wspomniano – także efekt stanu zachowania źródeł i publikacji, a także ich treści. Z natury rzeczy są one bardzo rozproszone, a wiele zawartych w nich informacji ma jedynie fragmentaryczny charakter. Dodatkowym utrudnieniem była również mała liczba monograficznych opracowań na temat organizacji i działalności poszczególnych pionów centrali resortu, dlatego ustalenie lub zweryfikowanie nawet podstawowych wiadomości często wymagało od autorów przeprowadzenia skomplikowanych kwerend źródłowych. Niestety nie zawsze udało się uzyskać dobry rezultat.

Oddawany do rąk czytelników pierwszy tom *Leksykonu bezpieczeństwa* zawiera pięćdziesiąt haseł. O kolejności skierowania do druku poszczególnych tekstów zdecydował w głównej mierze stopień ich przygotowania pod względem redakcyjnym. Podstawowym weryfikatorem było kryterium, które zakłada publikację możliwie kompletnych życiorysów poszczególnych osób opartych na jak najszerszej bazie źródłowej. Z tych właśnie powodów pierwsze tomy publikacji będą zawierały szkice biograficzne funkcjonariuszy, których nazwiska znalazły się w początkowej części alfabetycznego wykazu osób piastujących stanowiska kierownicze w bezpieczeństwie, a dopiero później publikowane będą następne.

Zgodnie z przyjętymi założeniami artykuły biograficzne zamieszczone w *Leksykonie bezpieczeństwa* mają obejmować całe życie i działalność opisywanej postaci. Jak pokazały prace

nad poszczególnymi hasłami, nie we wszystkich przypadkach postulat ten okazał się możliwy do realizacji. Na ogół wynikało to z luk lub trudnych do wyjaśnienia sprzeczności w dokumentach, a niekiedy po prostu z braku dostępnych źródeł. W szczególności dotyczyło to sowieckich funkcjonariuszy oddelegowanych do pracy w UB oraz osób, które jakiś czas po odejściu z resortu emigrowały z PRL. W wielu sytuacjach niemożliwe okazywało się nawet ustalenie tak podstawowej informacji, jak data ich zgonu lub miejsce pochówku. Być może w toku dalszych badań przynajmniej część z tych danych uda się zebrać i przedstawić w kolejnych tomach, w formie aneksu z uzupełnieniami lub sprostowaniami.

Pomimo przedstawionych powyżej trudności publikowanym w *Leksykonie bezpieczeństwa* hasłom starano się nadać jednolity układ wewnętrzny. Dążono zatem do tego, aby każdy biogram zawierał następujące elementy:

a) nagłówek hasła, które stanowi nazwisko i imię funkcjonariusza z końcowego okresu jego służby w resorcie bezpieczeństwa. W nawiasie podane zostały również inne używane przez niego dane osobowe, jak również występujące w źródłach oboczności w zapisach nazwiska. W przypadku kobiet zamieszczono również ich nazwisko rodowe. W dalszej kolejności podano rok narodzin i zgonu. Jak już wcześniej wspomniano, nie we wszystkich przypadkach udało się je ustalić;

b) część wstępna biogramu zawiera informacje o dacie dziennej i miejscu urodzenia, a także pochodzeniu narodowym lub etnicznym, społecznym oraz ewentualnie wyznaniu bohatera biogramu. Towarzyszą im dane o rodzicach i rodzeństwie, a niekiedy także o krewnych. Obok ich danych osobowych autorzy starali się w zwięzły sposób podać informacje o tym, kim byli, gdzie pracowali i jakie były ich losy;

c) dalsza część życiorysu przedstawiona została w układzie chronologicznym. Rozpoczyna ją informacja o okresie dzieciństwa i młodości oraz zdobywanym w tych latach wykształceniu. Ta część biografii zawiera również dane odnoszące się do ewentualnej aktywności zawodowej i politycznej jej bohatera w okresie międzywojennym oraz w czasie II wojny światowej i bezpośrednio po niej. Z uwagi na charakter publikacji najwięcej miejsca poświęcono opisowi pracy w organach bezpieczeństwa publicznego. Zawiera on pełną analizę przebiegu służby w UB/SB i ewentualnie w innych formacjach aparatu represji. Dla ułatwienia orientacji w strukturach i kompetencjach poszczególnych pionów bezpieczeństwa przy pierwszym wskazaniu jednostki, w której zatrudniony był dany funkcjonariusz, starano się zamieścić informację, czym się ona wówczas zajmowała. W ramach naświetlenia sylwetki służbowej i osobowościowej opisywanej postaci wykorzystano cytaty zaczerpnięte z charakterystyk i opinii służbowych funkcjonariusza, a także dotyczących go relacji i wspomnień. Wszystkie cytowania opatrzone zostały skróconymi odsyłaczami do dokumentów źródłowych lub publikacji. Odniesiono się również do prowadzonych względem niego postępowań dyscyplinarnych, karnych i sądowych, jak również wyroków skazujących. Narrację uzupełniają zapisy dotyczące działalności partyjnej, uzyskanym wykształceniu lub jego uzupełnieniu, odbytych stażach, kursach, delegacjach zagranicznych itp. Kolejną część hasła biograficznego stanowi z reguły opis dalszych losów funkcjonariusza po odejściu z pracy w resorcie, a następnie komunikat o dacie i miejscu zgonu oraz jego miejscu pochówku. Jak już

wspomniano, ze względu na luki w dokumentacji archiwalnej, a często jej zupełny brak, nie we wszystkich przypadkach udało się te dane ustalić;

d) po zakończeniu głównej części biogramu, przedstawione zostały podpunkty zawierające szczegółowe informacje o danym funkcjonariuszu. Pierwszym z nich jest chronologiczny wykaz awansów w stopniu wraz z datami rocznymi ich nadania. Pomimo wysiłku podjętego przez autorów i redakcję nie zawsze udawało się je jednak ustalić. W wypadku wątpliwości zapisywano przedział czasowy lub stosowano skrót b.d. (brak daty). Warto przy okazji nadmienić, że w okresie funkcjonowania UB stopień chorążego był traktowany jako pierwszy ze stopni oficerskich. Zmieniło się to dopiero po wejściu w życie Ustawy z 13 grudnia 1957 r. „O służbie wojskowej oficerów Sił Zbrojnych”;

e) drugi podpunkt zawiera chronologiczny wykaz otrzymanych przez funkcjonariusza odznaczeń wraz z datami rocznymi. Są wśród nich zarówno te, które wiązały się z pracą w UB, SB i MO, jak i te uzyskane z innej okazji, w tym także odznaczenia zagraniczne. W przypadku braku daty również posłużono się skrótem b.d.;

f) trzeci podpunkt stanowią informacje o znajomości języków obcych. Na ogół opierają się one na znajdujących się w źródłach deklaracjach składanych przez samych zainteresowanych, które z oczywistych względów trudno uznawać za obiektywne i w pełni wiarygodne. Niekiedy pomocne były w tym względzie także dyplomy, świadectwa i inne oficjalne zaświadczenia. Choć wiarygodność danych na temat umiejętności językowych funkcjonariuszy bywa dyskusyjna, badacze nie dysponują narzędziami umożliwiającymi ich weryfikację. W związku z tym zapisy podawane w tej części biogramów należy przyjąć z ograniczonym zaufaniem;

g) czwarty podpunkt zawiera informacje dotyczące członków rodziny funkcjonariusza. W pierwszej kolejności są to podstawowe dane biograficzne o współmałżonkach oraz dzieciach. W zależności od decyzji autorów haseł lub materiałów, jakimi dysponowali, poczynione przez nich ustalenia podane zostały albo w sposób lakoniczny, albo w nieco bardziej rozbudowanym kształcie;

h) ostatnim elementem haseł biograficznych jest uporządkowany alfabetycznie wykaz źródeł i literatury. Do opracowania życiorysów funkcjonariuszy wykorzystane zostały przede wszystkim dokumenty zgromadzone w zasobach archiwalnych centrali i oddziałów Instytutu Pamięci Narodowej. Sporo istotnych informacji odnaleziono również w dokumentach przechowywanych w Archiwum Akt Nowych, Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych i archiwum Wojskowego Biura Historycznego. W poszukiwaniu informacji o bohaterach biogramów ich autorzy prowadzili również kwerendy w regionalnych archiwach państwowych oraz archiwach należących do różnych instytucji, ministerstw, uczelni, szkół i wielu innych.

Podana w wykazie literatura zawiera publikacje naukowe i popularne, a także edycje dokumentów źródłowych, artykuły prasowe (z okresu PRL i współczesne) oraz wspomnienia i relacje. Z uwagi na odtwórczy charakter informacji odstąpiono od każdorazowego podawania w wykazie informatora pt. *Służba Bezpieczeństwa w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w latach 1944–1978* oraz jego przedruku w postaci książki *Ludzie bezpieki w walce z Narodem i Kościołem*. Z podobnych względów zrezygnowano z publikowania odniesień do tabel zawartych w trzytomowym wydawnictwie *Aparat*

bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza oraz publikacji z cyklu *Twarze bezpieki*. Analogicznie potraktowano zapisy dotyczące przebiegu służby funkcjonariuszy, które zostały opublikowane przez Biuro Lustracyjne IPN w ramach *Katalogu pracowników, funkcjonariuszy, żołnierzy organów bezpieczeństwa państwa*, dostępnego w internecie pod adresem: <https://katalog.bip.ipn.gov.pl>. Odstąpiono również od podawania sygnatur do teczek zawierających rozkazy i zarządzenia personalne. Wyjątkiem od tej reguły były sytuacje, kiedy znajdowały się w nich informacje, których brak było w innych źródłach, a także gdy dokumentowały one jakieś rozbieżności lub wypełniały luki w stosunku do danych zawartych w aktach osobowych. W taki sam sposób potraktowano zapisy na kartach ewidencyjnych pochodzących z kartotek byłych funkcjonariuszy resortu. Na samym końcu wykazu publikacji wymienione zostały odsyłacze do źródeł internetowych oraz informacje o zebranych przez autorów hasłach relacjach złożonych przez krewnych funkcjonariusza i innych świadków historii.

Uzupełnienie artykułów biograficznych stanowią materiały ikonograficzne. W zdecydowanej większości są nimi zdjęcia portretowe pochodzące z akt osobowych funkcjonariuszy. Ponieważ przedstawiają one tych ludzi w różnych okresach życia, zostały w tekście rozmieszczone zgodnie z ich chronologią. Oprócz tego starano się opublikować reprodukcje autografów funkcjonariuszy, które znaleźć można w archiwaliach. W przekonaniu redaktorów przedstawienie ich może pomóc badaczom w identyfikacji podpisów i paraf, znajdujących się na różnego rodzaju dokumentach, nie tylko resortowej proveniencji. W niektórych przypadkach hasła biograficzne zostały również wzbogacone o dodatkowe fotografie lub skany interesujących dokumentów.

Wszystkie hasła podpisane zostały pełnymi imionami i nazwiskami ich autorów. Większość z nich to aktualni lub byli pracownicy IPN, zatrudnieni w różnych jego pionach i jednostkach organizacyjnych w całym kraju. Ze względu na zróżnicowane spojrzenie badaczy na konteksty opisywanych zdarzeń, a także ich indywidualne cechy stylistyczne i preferencje terminologiczne redaktorzy odstąpili od ujednolicania tych elementów, pozostawiając je w gestii autorów.

Dla wygodniejszego posługiwania się publikacją *Leksykon bezpieki* zawiera wykaz skrótów ogólnych, a także indeks nazwisk, pseudonimów i kryptonimów. Ponadto każdy kolejny tom będzie zawierał alfabetyczny indeks hasł znajdujących się we wcześniejszych publikacjach tej serii.

Przegląd publikacji dotyczących kadry kierowniczej bezpieki

W ostatnich latach znacznie poszerzył się krąg badaczy doceniających znaczenie badań biograficznych w odniesieniu do dziejów Polski po 1945 r. Coraz częściej powstają monografie, których autorzy traktują losy postaci historycznych jako pretekst do przedstawienia wybranej zbiorowości czy też całej epoki, w której przyszło im żyć i działać. Jednocześnie już niemal w setkach liczyć można książki i artykuły prezentujące życiorysy i dokonania znanych osób ze świata polityki, nauki czy kultury. Do tej grupy coraz częściej dołączają publikacje dotyczące ważnych członków ruchu komunistycznego

oraz dygnitarzy PZPR⁵. Tymczasem liczba książek i artykułów biograficznych na temat liczących się oficerów bezpieki nie jest, wbrew pozorom, wcale duża⁶. Znamienne wydaje się to, że do chwili obecnej nie powstała praktycznie żadna publikacja naukowa na temat drogi życiowej i działalności ministra bezpieczeństwa publicznego Stanisława Radkiewicza lub któregoś z jego zastępców⁷. Co istotne, większość informacji na ich temat, funkcjonujących w obiegu popularnym oraz naukowym, pochodzi z relacji Józefa Świątły, której szczegóły – jak już wiadomo – nie są, mówiąc najdelikatniej, zupełnie ściśle⁸.

Najstarszą, ale wciąż wykorzystywaną przez badaczy publikacją dotyczącą kadry kierowniczej UB i SB jest wspomniane dwutomowe opracowanie Biura „C” MSW, czyli resortowego archiwum, zatytułowane *Służba Bezpieczeństwa w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w latach 1944–1978*⁹. Zestawiono w nim podstawowe dane osobowe oraz informacje o przebiegu służby funkcjonariuszy zajmujących stanowiska od kierowników sekcji do szefów resortu. Ze względu na pionierski charakter tego wydawnictwa, a także chęć utrzymania niektórych danych w tajemnicy, informacje w nim zawarte są miejscami niepełne. Nie ustrzeżono się również omyłek. Już po upadku PRL publikacja ta ukazała się w formie przedruku. W 2000 r. Mirosław Piotrowski wydał ją pod tytułem *Ludzie bezpieki w walce z Narodem i Kościołem*¹⁰.

Utworzenie IPN i rozpoczęcie procesu udostępniania badaczom archiwaliów po UB i SB zaowocowało dużą liczbą publikacji dotyczących omawianych zagadnień. Za

⁵ Zob. m.in. B. Gadomski, *Biografia agenta. Józef-Josef Mützenmacher (1903–1947)*, Warszawa 2009; A. Sobór-Świdarska, *Jakub Berman. Biografia komunisty*, Warszawa 2009; E. Krasucki, *Międzynarodowy Komunista, Jerzy Borejsza, biografia polityczna*, Warszawa 2009; M. Szumiło, *Roman Zambrowski 1909–1977. Studium z dziejów elity komunistycznej w Polsce*, Warszawa 2014; J. Pałka, J. Poksiński, *Michał Żymierski (1890–1989)*, Warszawa 2015; L. Kowalski, *Cze.Kiszczak. Biografia gen. broni Czesława Kiszczaka*, Warszawa 2015; J. Mokrosz, *Aleksander Zawadzki. Działacz komunistyczny i wojewoda śląski (1945–1948)*, Katowice–Warszawa 2017; P. Ossowski, *Czerwona Michalina. Michalina Tatarówna-Majkowska. Przędka – działaczka – łodzianka*, Łódź 2017; J. Musiał, *Od krakowskiego Podgórze po warszawskie salony. Historia kariery politycznej Kazimierza Rusinka*, Gdańsk–Warszawa 2018.

⁶ Najpełniejsze zestawienia opublikowanych dotąd wydawnictw na temat dziejów aparatu bezpieczeństwa przedstawione zostały w publikacjach: W. Frazik, B. Kopka, G. Majchrzak, *Dzieje aparatu represji w Polsce Ludowej (1944–1989). Stan badań* [w:] *Wokół tezek bezpieki – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2006, s. 63–116; F. Musiał, *Zamiast wprowadzenia: archiwalia komunistycznego aparatu represji* [w:] *ibidem*, s. 9–36; *idem*, *Podręcznik bezpieki. Teoria pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa w świetle wydawnictw resortowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych PRL (1970–1989)*, Kraków 2007, s. 20–36; *idem*, *Stan badań nad dziejami komunistycznego aparatu represji za lata 2006–2010/2011* [w:] *Archiwalia komunistycznego aparatu represji – zagadnienia źródłoznawcze*, red. *idem*, Kraków 2012, s. 9–85; *idem*, *Stan badań nad dziejami komunistycznego aparatu represji za lata 2000–2013*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2015, nr 1 (13), s. 11–143.

⁷ Informacje biograficzne na temat Stanisława Radkiewicza można znaleźć w popularnonaukowej, internetowej publikacji: M. Szumiło, *Stanisław Radkiewicz – wszechwładny szef bezpieki czy figurant?*, <https://historia.org.pl/2013/11/12/stanislaw-radkiewicz-wszechwladny-szef-bezieki-czy-figurant/>, dostęp 16 V 2019 r.

⁸ Z. Błażyński, *Mówi Józef Świątło. Za kulisami bezpieki i partii 1940–1955*, Łomianki 2012. Audycji RWE z cyklu „Za kulisami bezpieki i partii” można wysłuchać na stronie internetowej Polskiego Radio: <https://www.polskieradio.pl/39/Historia/1024,Za-kulisami-bezieki-i-partii>, dostęp 28 V 2019 r.

⁹ *Służba Bezpieczeństwa w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w latach 1944–1978. Centrala*, t. 1, Warszawa 1978; *Służba Bezpieczeństwa w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w latach 1944–1978. Centrala*, t. 2, Warszawa 1978. Publikacja ta jest również dostępna w centrali i oddziałach Archiwum IPN pod wieloma różnymi sygnaturami, m.in. AIPN, 01521/2995 i AIPN, 01521/2996.

¹⁰ M. Piotrowski, *Ludzie bezpieki w walce z Narodem i Kościołem. Służba Bezpieczeństwa w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w latach 1944–1978 – Centrala*, Lublin 2000.

najważniejszą z nich można uznać trzytomowy informator personalny *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*¹¹. Obok przedstawienia struktur resortu oraz profilu jego kadry zostały w nim zamieszczone obszernie zestawienia tabelaryczne z nazwiskami funkcjonariuszy zajmujących stanowiska kierownicze w całej bezpiece. Pewnym mankamentem tego wydawnictwa jest jednak to, że w przypadku centrali nie zostali wymienieni naczelnicy wydziałów, lecz jedynie dyrektorzy poszczególnych jednostek organizacyjnych.

Patrząc na książki i artykuły biograficzne poświęcone funkcjonariuszom z kierownictwa resortu, można stwierdzić, że na ogół dotyczą one jedynie kilkorga osób, kojarzonych dziś z represyjnością systemu komunistycznego w okresie stalinowskim. Pierwszą z nich jest dyrektor Departamentu V MBP Julia Brystiger, którą można uznać za najsłynniejszą kobietę funkcjonariusza w całej historii komunistycznych organów bezpieczeństwa w Polsce¹². Drugim jest wspomniany już Józef Światło, który jako wicedyrektor Departamentu X MBP uciekł na Zachód, gdzie upublicznił wiele skrywanych dotąd tajemnic z życia partii i bezpieki¹³. Do tego grona zalicza się również dyrektor Departamentu Śledczego MBP Józef Różański, który jako jeden z nielicznych funkcjonariuszy za swoją działalność w MBP został postawiony przed sądem i trafił do więzienia już w okresie PRL¹⁴. Wśród znanych oficerów resortu, którzy doczekali się swojej biografii, znajduje się też Mieczysław Moczar. Jest on jednak bardziej znany jako minister spraw wewnętrznych z lat sześćdziesiątych i prominentny członek partii aniżeli pomocnik ministra bezpieczeństwa publicznego ds. operacyjnych z lat czterdziestych¹⁵.

¹¹ *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. I: 1944–1956, red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005; *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. II: 1956–1975, red. P. Piotrowski, Warszawa 2006; *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. III: 1975–1990, red. *idem*, Warszawa 2008.

¹² P. Stępień, *Julia Brystygierowa wobec tworzenia komunistycznych organizacji polskich w ZSRR (Polski Komitet Narodowy i Centralne Biuro Komunistów Polskich)*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 2003, nr 91, s. 31–49; J. Żaryn, *Córka marnotrawna, czyli Luna w Laskach*, „Biuletyn Instytutu Pamięi Narodowej” 2005, nr 11, s. 43–50; A. Stopyra, *Figurantka „Roxana”. Inwigilacja Julii Brystiger przez Służbę Bezpieczeństwa (1962–1974)*, „Przegląd Archiwalny IPN” 2009, nr 2, s. 389–404; S. Koper, *Kobiety władzy PRL*, Warszawa 2012, s. 209–225; P. Bukalska, *Krwawa Luna*, Warszawa 2016; I. Kienzler, *Krwawa Luna i inni. Prokuratorzy i śledczy systemu stalinowskiego w Polsce*, Warszawa 2016, s. 63–161; P. Forecki, *Fantazmat Julii Brystiger*, „Polityczne Studia Środkowoeuropejskie” 2017, s. 47–69.

¹³ M. Mazur, *Rezonans ucieczki Józefa Światły w aparacie bezpieczeństwa, agenturze i społeczeństwie*, „Przegląd Historyczny” 2006, nr 3 (97), s. 385–399; A. Paczkowski, *Trzy twarze Józefa Światły. Przyczynek do historii komunizmu w Polsce*, Warszawa 2009; A. Sobór-Świdorska, *Podpułkownik Józef Światło – mit i rzeczywistość*, „Studia Historyczne” 2009, nr 1, s. 41–63; J. Drużyńska, S.M. Jankowski, *Ucieczki specjalnego znaczenia*, Poznań 2011, s. 499–604; A. Paczkowski, *Światło Józef [w:] Polski słownik biograficzny*, t. 51/2, Warszawa–Kraków 2016, s. 184–187. Wiele informacji na temat działalności tego oficera można znaleźć w publikacjach dotyczących jednostki, w której pracował, zob. m.in. J. Topyło, *Departament X Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w latach 1949–1954. Geneza – struktura organizacyjna – metody pracy*, Toruń 2006; *Departament X MBP. Wzorce – struktury – działanie*, red. K. Rokicki, Warszawa 2007. Jako kuriozum można także wymienić publikację: H. Piecuch, *Józef podpułkownik Światło in flagranti i...*, Warszawa 2003.

¹⁴ B. Fijałkowska, *Borejsza i Różański. Przyczynek do dziejów stalinizmu w Polsce*, Olsztyn 1995; Z. Uniszewski, *Józef Różański [Goldberg 1907–1981]*, „Karta” 2000, nr 31, s. 111–115; *Samokrytyka Różańskiego*, oprac. Z. Uniszewski, „Karta” 2000, nr 31, s. 116–126; R. Wójcik, *Powrót kata*, „Karta” 2010, nr 65, s. 94–103; P. Sztama, *Józef Goldberg vel Józef Różański w latach 1964–1974. Przyczynek do historii pracowników aparatu bezpieczeństwa pochodzenia żydowskiego [w:] Studia z historii najnowszej Polski*, red. R. Łatka, M. Szumiło, Warszawa 2018, s. 107–122. Informacje na temat Różańskiego można znaleźć również we wspomnianej biografii jego rodzzonego brata, zob. E. Krasucki, *Międzynarodowy komunista Jerzy Borejsza. Biografia polityczna*, Warszawa 2009.

¹⁵ K. Lesiakowski, *Mieczysław Moczar „Mietek”. Biografia polityczna*, Warszawa 1998.

Innymi funkcjonariuszami, których biografie zostały już mniej lub bardziej szczegółowo opisane, są: Antoni Alster¹⁶, Stefan Antosiewicz¹⁷, Marian Beck¹⁸, Józef Czaplicki¹⁹, Teodor Duda²⁰, Józef Dziemidok²¹, Michał Goleniewski²², Wiktor Herer²³, Adam Humer²⁴, Józef Jurkowski²⁵, Waclaw Komar²⁶, Grzegorz Korczyński²⁷, Ignacy Krakus²⁸, Mikołaj Krupski²⁹,

¹⁶ K. Persak, *Dymisja Antoniego Alstera* [w:] *Od Piłsudskiego do Wałęsy. Studia z dziejów Polski w XX wieku*, red. *idem et al.*, Warszawa 2008, s. 231–247.

¹⁷ L. Pawlikowicz, *Kontrwywiad Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w latach 1948–54 według relacji płka Stefana Antosiewicza*, „Rzeszowskie Zeszyty Naukowe »Prawo – Ekonomia«” 1995, t. 17, s. 129–152; R. Kościński, *Stefan Antosiewicz – kierownik i szef WUBP w Poznaniu w latach 1945–1947* [w:] *Zmagania ze społeczeństwem. Aparat bezpieczeństwa wobec Wielkopolan w latach 1945–1956*, red. A. Łuczak, A. Pietrowicz, Poznań 2008, s. 217–223.

¹⁸ J. Bednarek, *Marian Beck (1907–1969). Sylwetka pierwszego kierownika Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Krotoszynie* [w:] *ibidem*, s. 225–233.

¹⁹ T. Łabuszewski, K. Krajewski, *Józef Czaplicki vel Izidor Kurtz (1911–1985), działacz komunistyczny, partyzant, dyrektor Departamentu III Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2008, nr 1 (6), s. 479–487.

²⁰ J. Żelazko, *Teodor Duda od łamania prawa*, „Kronika Miasta Łodzi” 2006, nr 3, s. 137–149; D. Iwaneczko, *Teodor Duda (1914–1986). Model kariery w aparacie represji Polski Ludowej*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2014, nr 1 (12), s. 303–315.

²¹ T. Ruzikowski, *(Nad)gorliwość gorsza od...? Relacja płk. Józefa Dziemidoka o jego służbie w SB złożona do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2017, t. 10, s. 291–302.

²² L. Pawlikowicz, *Tajny front zimnej wojny. Uciekinierzy z polskich służb specjalnych 1956–1964*, Warszawa 2004, s. 215–301; W. Bagiński, *Analiza sprawy płk. Michała Goleniewskiego, uciekiniera z wywiadu PRL* [w:] *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku*, t. 3, red. W. Skóra, P. Skubisz, Szczecin 2016, s. 551–592.

²³ P. Benken, *Od „utrwalacza władzy ludowej” do roli doradcy Solidarności – zmienne koleje losu profesora Wiktora Herera* [w:] *Granice kompromisu. Naukowcy wobec „aparatu władzy ludowej”*, red. P. Franaszek, Warszawa 2015, s. 100–124; P. Benken, *Tajemnica śmierci Jana Rodowicza „Anody”*, Warszawa 2016, s. 165–172; *idem*, *Ekspert z ubecą przesłonięty – „wypadek przy pracy” czy cenny nabytek? O działalności Wiktora Herera w „Solidarności”*, „Glaukopis” 2016, nr 34, s. 82–111.

²⁴ P. Lipiński, *Bicia nie trzeba było ich uzyć. Proces Humera i oficerów śledczych Urzędu Bezpieczeństwa*, Warszawa 2016 (pierwsze wydanie tej publikacji ukazało się pod innym tytułem, zob. *idem*, *Humer i inni*, Warszawa 1997); M. Korkuć, *Wspomnienia czekisty. Służba śledcza Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (IX 1944–VIII 1945)*, „Arcana” 1998, nr 5, s. 139–158; P. Byszewski, *Zmącony spokój oprawcy. Nieznany list Adama Humera do I sekretarza KC PZPR Stanisława Kani z 20 marca 1981 r.*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2008, t. 1, s. 249–257; P. Sztama, *Adama Humera życie przed bezpieczeńką. Przyczynek do biografii*, „Komunizm. System – ludzie – dokumentacja” 2017, nr 6, s. 186–212.

²⁵ M. Korkuć, *„Moje bezpieczeniackie wojsko...”. Początki władzy komunistycznej w oczach płk. UB Józefa Jurkowskiego*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2007, nr 1 (5), s. 459–485.

²⁶ A. Nogaj, *Pierwsze powojenne operacje agenturalne Oddziału II Sztabu Generalnego WP (1945–1947)* [w:] *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku*, t. 2, red. W. Skóra, P. Skubisz, Szczecin 2015, s. 528–532; W. Bagiński, *Waclaw Komar – przyczynek do biografii (lata 1909–1945)*, „Komunizm. System – ludzie – dokumentacja” 2018, nr 7, s. 183–225.

²⁷ P. Gontarczyk, *Z genealogii elit PZPR. Przypadek Stefana Kilianowicza vel Grzegorza Korczyńskiego*, „Glaukopis” 2003, nr 1, s. 214–229; P. Gontarczyk, *Grzegorz Korczyński (1915–1971), generał, wiceminister bezpieczeństwa publicznego i obrony narodowej*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2005, nr 1(3), s. 362–365.

²⁸ G. Goryński, *Płk Ignacy Krakus – realizator komunistycznych represji w Wojskach Ochrony Pogranicza wobec żołnierzy Korpusu Ochrony Pogranicza i Straży Granicznej* [w:] *U polskich stali granic. W 90. rocznicę utworzenia Korpusu Ochrony Pogranicza*, red. A. Ochał, M. Ruczyński, P. Skubisz, Szczecin–Warszawa 2018, s. 269–293.

²⁹ A. Ossowski, *„Człowiek Moczara” w walce ze zbrojnym podziemiem w Łódzkiem – przyczynek do biografii Mikołaja Krupskiego* [w:] *Pion walki z podziemiem niepodległościowym RBP/MBP 1944–1954*, red. T. Ruzikowski, Warszawa 2016, s. 283–299.

Józef Muniak³⁰, Henryk Piasecki³¹, Marcel Reich-Ranicki (Marceli Reich)³², Artur Ritter-Jastrzębski³³, Kazimierz Sieradzki³⁴, Stefan Sobczak³⁵, Henryk Sokolak³⁶, Ludwik Szenborn³⁷, Stanisław Szot³⁸, Władysław Śliwa (Stanisław Imiołek)³⁹ czy Henryk Wendrowski⁴⁰. Biogramy innych funkcjonariuszy piastujących wysokie stanowiska w centrali resortu można też znaleźć w *Słowniku biograficznym działaczy polskiego ruchu robotniczego*⁴¹, publikacji zawierającej skrócone życiorysy osób pochowanych na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach⁴², a także słowniku biograficznym Janusza Królikowskiego *Generałowie i admirałowie Wojska Polskiego 1943–1990*⁴³. Istotnym wydawnictwem jest publikacja źródłowa dotycząca procesu Romana Romkowskiego, Józefa Różańskiego i Anatola Fejgina⁴⁴. Na temat dalszych losów tych funkcjonariuszy oraz innych rozli-

³⁰ M. Kasprzycki, *Oświadczenie kpt. Józefa Muniaka, funkcjonariusza Departamentu III Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2009, nr 1 (7), s. 435–448.

³¹ S. Pilariski, *Henryk Piasecki (1905–2003) – funkcjonariusz, dziennikarz, historyk. Niejednoznaczny portret komunisty ideowego* [w:] *Nie tylko niezłomni i kolaboranci... Postawy dziennikarzy w kraju i na emigracji 1945–1989*, red. T. Wolsza, P. Wójtowicz, Warszawa 2014, s. 84–108.

³² P. Gontarczyk, *Prawdziwy życiorys Marcelego Reicha*, „Biuletyn IPN” 2007, nr 1–2 (72–73), s. 126–139; G. Gnauck, *Marcel Reich-Ranicki. Polskie lata*, Warszawa 2009; P. Libera, *Marcel Reich-Ranicki przed Centralną Komisją Kontroli Partyjnej (1950–1957)*, „Zeszyty Historyczne” 2009, z. 167, s. 182–283. Zob. także wspomnienia tego funkcjonariusza: M. Reich-Ranicki, *Moje życie*, tłum. J. Koprowski, M. Misiorny, Warszawa 2000.

³³ A.K. Kunert, *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939–1944*, t. 1, Warszawa 1987, s. 90–91; J. Jakubowski, *Ritter-Jastrzębski Artur* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 31/2, Warszawa–Kraków 1988, s. 310–312; J. Marszałec, *Artura Rittera alias Artura Jastrzębskiego życie na krawędzi. Z dziejów komunistycznego wywiadu w Polsce* [w:] *Od zniewolenia do wolności*, red. A.F. Baran, Warszawa–Białystok 2009, s. 21–44.

³⁴ K. Kaczmarek, *Bracia Sieradzcy*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2005, nr 1 (2), s. 444–451.

³⁵ G. Goryński, *Pułkownik Stefan Sobczak (Sobczuk) w służbie komunistycznego aparatu bezpieczeństwa* [w:] *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku*, t. 2, red. W. Skóra, P. Skubisz, Szczecin 2015, s. 553–557; Ł. Grabowski, *Referat szefa Zarządu VII Zwiadowczego Dowództwa WOP płk. Stefana Sobczaka oceniający sytuację w pionie Zwiadu WOP w pierwszym półroczu 1955 r.*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2015, t. 8, s. 246–268.

³⁶ S. Kwieciński, *Henryk Sokolak (1921–1984)*, Warszawa 1989; A. Kocharński, *Sokolak Henryk* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 40, Warszawa–Kraków 2001, s. 25–27.

³⁷ M. Krzysztofiński, *Ludwik Andrzej Szenborn (1915–1990), członek GL, agent sowieckiego wywiadu, podpułkownik UB*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2006, nr 1 (3), s. 366–374.

³⁸ R. Drabik, *Stanisław Szot – funkcjonariusz UB, aparatczyk PPR/PZPR*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2010, nr 32–33, s. 381–387.

³⁹ T. Balbus, Z. Nawrocki, *Władysław Śliwa vel Stanisław Imiołek (1919–1976), bojówkarz PPR/AL, organizator i kierownik WUBP w Rzeszowie, Krakowie i Wrocławiu, funkcjonariusz MBP/MSW*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2008, nr 1 (6), s. 489–499.

⁴⁰ T. Kurpierz, *Operacja „Lawina” – raporty funkcjonariusza MBP Henryka Wendrowskiego*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2008, nr 28/29, s. 229–246.

⁴¹ *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 1: A–D, Warszawa 1978; *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 1: A–D (suplement do pierwszego wydania), Warszawa 1985; *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 2: E–J, Warszawa 1987; *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 3: K, Warszawa 1992.

⁴² *Cmentarz Komunalny Powązki. Dawny Wojskowy w Warszawie*, red. J.J. Malczewski, Warszawa 1989.

⁴³ J. Królikowski, *Generałowie i admirałowie Wojska Polskiego 1943–1990 (A–H)*, t. I, Toruń 2010; *idem*, *Generałowie i admirałowie Wojska Polskiego 1943–1990 (I–M)*, t. II, Toruń 2010; *idem*, *Generałowie i admirałowie Wojska Polskiego 1943–1990 (M–S)*, t. III, Toruń 2010; *idem*, *Generałowie i admirałowie Wojska Polskiego 1943–1990 (S–Z)*, t. IV, Toruń 2010.

⁴⁴ *Proces Romana Romkowskiego, Józefa Różańskiego i Anatola Fejgina w 1957 roku*, cz. I–II, oprac. M. Jabłonowski, W. Janowski, Warszawa 2011.

czeń ludzi resortu pisano także w odrębnych artykułach⁴⁵. Ukazał się również ciekawy tekst poświęcony nadużyciom kilku liczących się oficerów pionów pomocniczych UB/SB – Piotra Flama, Józefa Grabarczyka i Anatola Jeglińskiego, do których doszło już po 1956 r.⁴⁶ Z kolei w artykule Pawła Sztamy omówiono działania SB wobec Juliusza Burgina, Wacława Komara i Józefa Różańskiego po ich odejściu z resortu⁴⁷. Justyna Dudek napisała artykuł o wspomnieniach byłych funkcjonariuszy UB⁴⁸. Sporo wartościowych informacji biograficznych na temat członków kierownictwa organów bezpieczeństwa zawartych zostało w monografii Roberta Spałka pt. *Komuniści przeciwko komunistom*⁴⁹, a także w książce Jacka Snopkiewicza pt. *Bezpieka. Zbrodnia i kara*⁵⁰.

Niektóre z dostępnych publikacji dotyczą ludzi zatrudnionych w poszczególnych jednostkach resortu. Informacje na temat kadry kierowniczej Departamentu III MBP (i jego poprzedników), czyli pionu do walki z podziemiem niepodległościowym, podał Robert Klementowski⁵¹. Kadre kierowniczą Departamentu IV MBP (ekonomicznego) omówił Krzysztof Szwaagrzyk⁵². Szefostwo wywiadu MBP/KdsBP przedstawione zostało w monografii Witolda Bagieńskiego⁵³. Krzysztof Lesiakowski opisał kadre Centralnej Szkoły MBP w Łodzi⁵⁴. Biogramy kilku ważnych funkcjonariuszy UB znaleźć też można m.in. w publikacji Anny Grażyny Kister o Polskim Samodzielnym Batalionie Specjalnym i Wojskach Wewnętrznych w latach 1943–1945⁵⁵. Natomiast Władysław Bulhak opracował biogramy kilku najważniejszych oficerów wywiadu zajmujących się rozpracowywaniem Watykanu⁵⁶. Odnotować należy również wydane

⁴⁵ K. Szwaagrzyk, *Kierownictwo Departamentu X MBP przed sądami PRL* [w:] *Departament X MBP. Wzorce – struktury – działanie*, red. K. Rokicki, Warszawa 2007, s. 243–268; R. Kurek, *Kaci bezpieki na tle Marca '68*. Roman Romkowski, *Anatol Fejgin, Józef Różański w oczach SB (1964–1968)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2012, nr 1 (10), s. 237–256.

⁴⁶ P. Benken, *Funkcjonariusze w roli ofiar zachodnich kapitalistów? Nieprawidłowości przy zakupach sprzętu realizowanych przez Wydział Zaopatrzenia Technicznego Zarządu Łączności Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w latach 1957–1964*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2014, nr 1 (12), s. 99–136.

⁴⁷ P. Sztama, *Byli funkcjonariusze komunistycznego aparatu represji żydowskiego pochodzenia w oczach Służby Bezpieczeństwa w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w.* Wybrane przypadki [w:] 1968 marzec. Fakty, wydarzenia, interpretacje, red. A. Czwołek, S. Galij-Skarbińska, W. Polak, Toruń 2018, s. 265–286.

⁴⁸ J. Dudek, *Obrazy codzienności we wspomnieniach funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa* [w:] *Życie codzienne w PRL*, M. Choma-Jusińska, M. Kruszyński, T. Osiński, Lublin-Warszawa 2019, s. 299–317.

⁴⁹ R. Spałek, *Komuniści przeciwko komunistom. Poszukiwanie wroga wewnętrznego w kierownictwie partii komunistycznej w Polsce w latach 1948–1956*, Warszawa 2014.

⁵⁰ J. Snopkiewicz, *Bezpieka. Zbrodnia i kara?*, Warszawa 2018.

⁵¹ R. Klementowski, *Kadra kierownicza tzw. pionu III MBP* [w:] *Pion walki z podziemiem niepodległościowym RBP/MBP 1944–1954*, red. T. Ruzikowski, Warszawa 2016, s. 61–75.

⁵² K. Szwaagrzyk, *Kadra kierownicza Departamentu IV MBP 1945–1954* [w:] „Budujemy socjalizm...”. *Materiały pokonferencyjne*, red. R. Klementowski, S. Ligarski, Wrocław 2010, s. 11–18.

⁵³ W. Bagieński, *Wywiad cywilny Polski Ludowej w latach 1945–1961*, t. 1–2, Warszawa 2017.

⁵⁴ K. Lesiakowski, *Centralna Szkoła Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego 1945–1947*, Łódź 2017.

⁵⁵ A.G. Kister, *Pretorianie. Polski Samodzielny Batalion Specjalny i Wojska Wewnętrzne 18 X 1943 – 26 III 1945*, Warszawa 2010.

⁵⁶ W. Bulhak, *Watykan i szpiedzy z awansu społecznego. Próba portretu zbiorowego kierownictwa wydziału „natowsko-watykańskiego” i rzymskiej rezydentury „Baszta” Departamentu I (wywiadu) MSW PRL w okresie poprzedzającym pontyfikat Jana Pawła II* [w:] *Służby wywiadowcze jako narzędzie realizacji polityki państwa w XX wieku. Wybrane zagadnienia*, red. L. Pawlikowicz, R. Zapart, Rzeszów 2014, s. 172–209.

już po 1989 r. wspomnienia Anatola Fejgina⁵⁷, Stanisława Supruniuka⁵⁸ i Tadeusza Szadkowskiego⁵⁹.

Kilku autorów pokusiło się o zbadanie profilu kadrowego centrali bezpieki. W tym miejscu należy wymienić teksty Konrada Rokickiego, Krzysztofa Szwagrzyka i Pawła Piotrowskiego⁶⁰. Na odrębną wzmiankę zasługuje artykuł Macieja Korkucia o tzw. kujbyszewiakach, czyli absolwentach Szkoły NKWD w Kujbyszewie, którzy stanowili trzon kadry UB w pierwszym okresie jego istnienia⁶¹, oraz nieco szerszy tematycznie tekst Sławomira Poleszaka⁶². Kwestia organizacji bezpieki i związków jej ludzi ze służbami sowieckimi poruszona została także w monografii Piotra Kołakowskiego⁶³. Oficerowie sowieccy służący w strukturach UB ogólnie opisani zostali w publikacji Krzysztofa Szwagrzyka⁶⁴. Autor ten napisał również na temat „internacjonalistycznych” kadr resortu⁶⁵. Ponadto o funkcjonariuszach bezpieki pochodzenia żydowskiego pisali m.in. Andrzej Paczkowski, Krzysztof Szwagrzyk i Mirosław Szumiło⁶⁶. Jeśli chodzi o sytuację w poszczególnych pionach, to należy również wspomnieć o portrecie zbiorowym funkcjonariuszy Departamentu X MBP przedstawionym w artykule Konrada Rokickiego⁶⁷. Natomiast problemowi przestępczości funkcjonariuszy poświęcone zostały m.in. publikacje Jerzego Bednarka, Przemysława Piątka i Krzysztofa Szwagrzyka⁶⁸.

⁵⁷ H. Piecuch, *Spotkania z Fejginem. Zza kulis bezpieki*, Warszawa 1990.

⁵⁸ S. Supruniuk, *Z Polesia do Warszawy. Rozmowa dziadka z wnukiem Marcinem*, Warszawa 2009.

⁵⁹ T. Szadkowski, *Kim pan jest, panie pułkowniku? Wspomnienia oficera polskiego wywiadu Tadeusza Szadkowskiego, pułkownika WP w st. spoczynku*, Warszawa 2003; *idem*, *Czas „Konsula”*. Wspomnienia i refleksje b. oficera polskiego wywiadu, Warszawa 2005; *idem*, *Lata okrutnego czasu. Wspomnienia byłego robotnika przymusowego w Berlinie*, Warszawa 2006.

⁶⁰ K. Rokicki, *Aparatu obraz własny. Analiza wykresów porównawczych dotyczących kadry aparatu bezpieczeństwa publicznego w latach 1944–1955* [w:] „Zwyczajny” resort. *Studia o aparacie bezpieczeństwa 1944–1956*, red. K. Krajewski, T. Łabuszewski, Warszawa 2005, s. 13–32; K. Szwagrzyk, *Kadry aparatu bezpieczeństwa* [w:] *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. I: 1944–1956, red. *idem*, Warszawa 2005, s. 49–75; P. Piotrowski, *Służba Bezpieczeństwa w latach 1956–1975* [w:] *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. II: 1956–1975, red. *idem*, Warszawa 2006, s. 7–31; *idem*, *Służba Bezpieczeństwa w latach 1975–1990* [w:] *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. III: 1975–1990, red. *idem*, Warszawa 2008, s. 9–59.

⁶¹ M. Korkuć, „Kujbyszewiaci” – awangarda UB, „Arcana” 2002, z. 46–47, s. 74–95.

⁶² S. Poleszak, „Pomoc” sowiecka przy tworzeniu komunistycznego aparatu bezpieczeństwa w Polsce, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2010, t. 11, s. 81–101.

⁶³ P. Kołakowski, *Pretorianie Stalina. Sowieckie służby bezpieczeństwa i wywiadu na ziemiach polskich 1939–1945*, Warszawa 2010.

⁶⁴ K. Szwagrzyk, *Rola oficerów sowieckich w aparacie bezpieczeństwa Polski („cywilnym” i wojskowym)* [w:] *W objęciach wielkiego brata. Sowietci w Polsce 1944–1993*, red. K. Rokicki, S. Stępień, Warszawa 2009, s. 203–209.

⁶⁵ K. Szwagrzyk, „Internacjonalistyczne” kadry aparatu bezpieczeństwa w Polsce Ludowej w latach 1944–1956 [w:] *Internacjonalizm czy? Działania organów bezpieczeństwa państw komunistycznych wobec mniejszości narodowych (1944–1989)*, red. J. Hytek-Hryciuk, G. Strauchold, J. Syrnok, Warszawa–Wrocław 2011, s. 95–103

⁶⁶ A. Paczkowski, *Żydzi w UB: próba weryfikacji stereotypu* [w:] *Komunizm. Ideologia, system, ludzie*, red. T. Szarota, Warszawa 2001, s. 192–204; K. Szwagrzyk, *Żydzi w kierownictwie UB. Stereotyp czy rzeczywistość?*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2005, nr 11, s. 37–42; M. Szumiło, „Żydokomuna” w aparacie władzy „Polski Ludowej”. *Mit czy rzeczywistość?*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2018, nr 2 (32), s. 27–60.

⁶⁷ K. Rokicki, *Portret zbiorowy kadry X Departamentu* [w:] *Departament X MBP. Wzorce – struktury – działanie*, red. *idem*, Warszawa 2007, s. 198–205.

⁶⁸ K. Szwagrzyk, *Przestępstwa funkcjonariuszy urzędów bezpieczeństwa na Dolnym Śląsku w latach 1945–1953* [w:] „Zwyczajny” resort..., s. 189–203; J. Bednarek, *Przestępczość wśród funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa w latach 1946–1950 w ocenie Biura do spraw Funkcjonariuszy MBP*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci

Sporo biogramów funkcjonariuszy i innych informacji przydatnych do zrekonstruowania ich życiorysów znaleźć można w niektórych edycjach źródłowych. W pierwszej kolejności należy tu wymienić zbiór resortowych normatywów UB z lat 1944–1956 zatytułowany *Księga bezprawia*, opracowany przez Bogusława Kopkę⁶⁹. Oprócz tego biogramy dostępne są także w zbiorze protokołów z odpraw, zjazdów i narad kierownictwa Departamentu Więziennictwa MBP z lat 1944–1954⁷⁰, a także publikacjach z dokumentami na temat Stanisława Mikołajczyka i PSL⁷¹, represji UB wobec byłych żołnierzy KOP i Straży Granicznej⁷² oraz wydarzeń Marca '68⁷³.

Pewną próbą wypełnienia luki w biografistyce ludzi resortu była także książka Tadeusza Płuzańskiego pt. *Lista oprawców*. Ma ona jednak popularnonaukowy, by nie powiedzieć publicystyczny, charakter i podobnie jak inne publikacje tego autora tylko w niewielkim stopniu została przygotowana na podstawie dokumentów archiwalnych⁷⁴. Podobny charakter ma także kilka innych publikacji poświęconych funkcjonariuszom UB⁷⁵.

Ze względu na to, że część liczących się oficerów bezpieczeństwa trafiła do Warszawy z tzw. terenu lub po okresie służby w centrali została tam skierowana, warto również przywołać publikacje odnoszące się do kadry kierowniczej wojewódzkich UBP. Literatura na ich temat jest niewątpliwie bogatsza. Jednak jeśli przyjrzeć jej się bliżej, to widać, że niektóre obszary kraju nadal stanowią pod tym względem tzw. białe plamy.

Narodowej” 2008, t. 1, s. 141–207; P. Piątek, *Przestępcze wymuszenie zeznań w postępowaniach przygotowawczych prowadzonych przez organy bezpieczeństwa publicznego w latach 1944–1956. Studium kryminologiczno-prawne*, Katowice–Warszawa 2018.

⁶⁹ *Księga bezprawia. Akta normatywne kierownictwa resortu bezpieczeństwa publicznego (1944–1956)*, oprac. B. Kopka, Warszawa 2011.

⁷⁰ *Protokoły z odpraw, zjazdów i narad kierownictwa Departamentu Więziennictwa Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego z naczelnikami więzień i obozów pracy (1944–1954)*, oprac. M. Jabłonowski, W. Janowski, Warszawa 2006.

⁷¹ *Stanisław Mikołajczyk w dokumentach aparatu bezpieczeństwa*, t. 1: *Działalność w latach 1945–1947*, oprac. W. Bagiński, P. Byszewski, A. Chrzanowska, F. Dąbrowski, Warszawa 2010; *Stanisław Mikołajczyk w dokumentach aparatu bezpieczeństwa*, t. 2: *Działalność w latach 1947–1958*, oprac. W. Bagiński, A. Chrzanowska, F. Dąbrowski, Warszawa–Łódź 2010; *Stanisław Mikołajczyk w dokumentach aparatu bezpieczeństwa*, t. 3: *Działalność w latach 1959–1966*, oprac. *eidem*, Warszawa–Łódź 2010.

⁷² *Aparat bezpieczeństwa wobec żołnierzy Korpusu Ochrony Pogranicza i funkcjonariuszy Straży Granicznej*, oprac. A. Chrzanowska i in., Warszawa 2013.

⁷³ *Marzec 1968 w dokumentach MSW*, t. 1: *Niepokorni*, red. F. Dąbrowski, P. Gontarczyk, P. Tomasik, Warszawa 2008; *Marzec 1968 w dokumentach MSW*, t. 2: *Kronika wydarzeń*, cz. I, red. *eidem*, Warszawa 2009; *Marzec 1968 w dokumentach MSW*, t. 2: *Kronika wydarzeń*, cz. II, red. *eidem*, Warszawa 2015.

⁷⁴ T. Płuzański, *Lista oprawców*, Warszawa 2014. Zob. także inne publikacje tego autora dotyczące podobnej problematyki: *idem*, *Bestie. Mordercy Polaków*, Warszawa 2011; *idem*, *Oprawcy. Zbrodnie bez kary*, Warszawa 2012; *idem*, *Bestie 2. Reporterskie śledztwo o zbrodniach Niemców i Sowieców na Polakach oraz grubej kresce dla oprawców III RP*, Warszawa 2013; *idem*, *Moje spotkania z bestiami*, Warszawa 2014.

⁷⁵ A. Zaorska, *Sąsiedzi. Najbardziej okrutni oprawcy polskich patriotów*, Warszawa 2013; I. Kienzler, *Krwawa Luna i inni. Prokuratorzy i śledczy systemu stalinowskiego w Polsce*, Warszawa 2016; P. Sztama, *Inteligenci w bezpieczeństwie*, *Brystygier*, *Humer*, *Różański*, Warszawa 2017 (publikacja wydana jedynie w formie e-booka); A. Szumański, *Krwawa Luna i inni wirtuozii tortur*, Warszawa 2018; A. Zaorska, *Poznaj ich prawdziwe nazwiska*, Warszawa 2019.

Wśród wydanych do tej pory publikacji dużą część stanowią informatory personalne z cyklu „Twarze Bezpieki”. Obok podstawowych informacji o organizacji i strukturach UB na poszczególnych terenach zawierają one zestawienia tabelaryczne z nazwiskami funkcjonariuszy zajmujących stanowiska kierownicze. Zamieszczone w nich biogramy ograniczają się do podania danych osobowych oraz schematycznego odtworzenia przebiegu służby i awansów. Ponieważ większość tych wydawnictw powstała w latach 2006–2010, nie we wszystkich wypadkach zawierają one komplet informacji, które powinny być się w nich znaleźć. Zastrzeżenia budzi czasami również ich poprawność merytoryczna. Złożyło się na to kilka przyczyn oraz obiektywnych trudności. Przygotowywano je w czasie, w którym zgromadzone w archiwum IPN materiały archiwalne nie były jeszcze dostatecznie opracowane i opisane, przez co ustalenie pewnych, nieraz podstawowych, faktów nastęrczało badaczom sporo trudności. Niestety część z tych struktur terenowych bezpieki w dalszym ciągu nie doczekała się podobnych opracowań lub też powstały jedynie ich okrojone wersje. Dla porządku należy wspomnieć, że na stronach internetowych IPN dostępne są katalogi dokumentujące serię wystaw plenerowych, także zatytułowanych „Twarze bezpieki”. W przypadku niektórych części Polski nadal stanowią one jedyne publikacje mówiące o kadrze kierowniczej z tych regionów.

Ważnym typem publikacji, w których można odnaleźć informacje o kadrach bezpieki, są monografie dotyczące jednostek UB. Do tej pory opublikowano tylko pojedyncze wydawnictwa dotyczące WUBP i WUdsBP, a kilka kolejnych jest w trakcie opracowywania. Więcej jest za to publikacji na temat powiatowych UB, w szczególności dotyczących obszaru Dolnego Śląska. W minionych latach powstawały także artykuły dotyczące oficerów sprawujących funkcje kierownicze w jednostkach terenowych. Obok biogramów pojedynczych funkcjonariuszy znaleźć można także omówienia kadr kierowniczych poszczególnych urzędów. Informacje na ten temat są też rozproszone w różnorodnych artykułach naukowych dotyczących regionalnych struktur UB. Poziom wnikliwości ich autorów oraz stopień szczegółowości prezentowanych danych stoi na bardzo różnym poziomie. Obok skrupulatnych analiz, opartych na rozległych kwerendach źródłowych, funkcjonują także takie, w których znajdują się jedynie podstawowe wzmianki o funkcjonariuszach kierujących urzędami. Sporo jest tekstów o charakterze ogólnym i przyczynkarskim, a także takich, które dotyczą jedynie formowania struktur oraz wstępnego etapu działalności bezpieki w poszczególnych miastach i regionach. W tym kontekście na wyróżnienie zasługują trzy edycje źródłowe z cyklu „Rok Pierwszy”. W sumie liczba publikacji, w których poruszono kwestię kadr kierowniczych terenowych UB, jest na tyle duża, że nie sposób do nich wszystkich dotrzeć. Te, które udało się odnaleźć, wymienione zostały w przedstawionym poniżej zestawieniu książek i artykułów. Dla łatwiejszej orientacji w zebranych tytułach zostały one pogrupowane i ułożone według obecnego podziału administracyjnego Polski, z drobnymi jedynie odstępstwami od tego klucza.

Bez wątpienia najszerzej opisanym przez badaczy obszarem w skali kraju jest województwo dolnośląskie. Obok informatorów personalnych dotyczących WUBP i WUdsBP we Wrocławiu oraz poszczególnych UB na Dolnym Śląsku ukazały się również

inne publikacje na ich temat⁷⁶. Dotyczą one WUBP⁷⁷ i MUBP we Wrocławiu⁷⁸, a także powiatowych UB w Bolesławcu⁷⁹, Dzierżonowie⁸⁰, Głogowie⁸¹, Kowarach⁸², Jaworze⁸³, Legnicy⁸⁴, Lwówku Śląskim⁸⁵, Lubinie⁸⁶, Oleśnicy⁸⁷, Oławie⁸⁸, Świdnicy⁸⁹, Wołowie⁹⁰ i Zgorzelcu⁹¹. Oprócz tego wymienić można artykuł na temat dolnośląskich funkcjonariuszy pochodzenia żydowskiego⁹², kadry pracującej w więziennictwie⁹³ oraz kilku kobiet, które służyły w bezpieczeństwie na tym terenie⁹⁴.

Województwo kujawsko-pomorskie doczekało się informatora zawierającego dane na temat kadry kierowniczej w dawnych województwach pomorskim i bydgoskim⁹⁵ oraz edycji źródłowej z serii „Rok Pierwszy”⁹⁶. Oprócz tego wydany został artykuł o pionie

⁷⁶ *Twarze wrocławskiej bezpieki. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa we Wrocławiu. Informator personalny*, red. T. Balbus, P. Piotrowski, K. Szwagrzyk, Wrocław 2006; *Twarze dolnośląskiej bezpieki. Obsada kierowniczych stanowisk Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa na Dolnym Śląsku 1945–1990. Informator personalny*, red. P. Piotrowski, K. Szwagrzyk, W. Trębacz, Wrocław 2010; *Urząd Bezpieczeństwa na Dolnym Śląsku 1945–1956. Z badań nad organizacją i działalnością aparatu bezpieczeństwa. Studia i materiały*, red. R. Klementowski, K. Szwagrzyk, Wrocław 2012.

⁷⁷ T. Balbus, *Pionierzy wrocławskiej bezpieki. Geneza, struktura i kadry Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (kwiecień–grudzień 1945)*, „Rocznik Wrocławski” 2009, nr 11, s. 231–271.

⁷⁸ *Idem, Miejski Urząd Bezpieczeństwa Publicznego we Wrocławiu w okresie maj–grudzień 1945 r. na tle sytuacji na Dolnym Śląsku: geneza, kadry, kierunki działalności*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2006, nr 2 (4), s. 29–78.

⁷⁹ R. Klementowski, „My wszyscy są od pracy fizycznej...”. *Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Bolesławcu (1945–1956)*, Wrocław 2012.

⁸⁰ *Idem, Kadra kierownicza aparatu bezpieczeństwa w powiecie dzierżonowskim 1945–1990* [w:] *Dzierżonów – wiek miniony. Materiały pokonferencyjne*, red. S. Ligarski, T. Przerwa, Wrocław 2007, s. 301–312.

⁸¹ *Idem, Urząd Bezpieczeństwa w Głogowie. Rekonesans badawczy* [w:] *Głogów w latach 1945–1990. Studia z dziejów miasta*, red. R. Klementowski, K. Szwagrzyk, Wrocław 2014, s. 9–24.

⁸² *Idem, Wydział IX Departamentu IV MBP / Wydział IX „K” WUBP we Wrocławiu z siedzibą w Kowarach (struktura, działalność, obsada personalna)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2006, nr 2 (4), s. 79–126.

⁸³ T. Balbus, *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Jaworze – struktura, kadry, działalność (maj–grudzień 1945)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2008, nr 1 (7), s. 13–39.

⁸⁴ *Idem, Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Legnicy (maj–grudzień 1945 r.). Struktura, kadry, działalność*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2007, nr 1 (5), s. 31–52.

⁸⁵ R. Klementowski, *Urząd Bezpieczeństwa w powiecie Lwówek Śląski (1945–1956)*, Wrocław 2006.

⁸⁶ *Idem, Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa w Lubinie 1945–1956*, Wrocław 2007.

⁸⁷ S. Ligarski, J. Dardzińska, *PUBP/PUDsBP w Oleśnicy 1945–1956. Struktury i działalność*, „Kwartalnik Powiatu Oleśnickiego” 2006, nr 2, s. 46–59.

⁸⁸ T. Gałwiazek, *Urząd Bezpieczeństwa w Oławie (1945–1956)*, Wrocław 2012.

⁸⁹ T. Balbus, *Geneza Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Świdnicy*, „Rocznik Świdnicki” 2005 (2006), t. 33, s. 80–114.

⁹⁰ J. Syrnyk, *Urząd Bezpieczeństwa w Wołowie (1945–1956)*, Wrocław 2010.

⁹¹ R. Klementowski, *Zgorzelecka bezpieka 1945–1990*, Wrocław 2014.

⁹² K. Szwagrzyk, *Żydzi w aparacie represji na Dolnym Śląsku 1945–1968* [w:] *Wokół Marca '68 na Dolnym Śląsku. Materiały pokonferencyjne*, red. J. Hytek-Hryciuk, W. Trębacz, Wrocław 2008, s. 99–116.

⁹³ *Idem, Kadry Straży (Służby) Więzienniczej na Dolnym Śląsku 1945–1956* [w:] *W służbie dla prawdy. Prace historyczne dedykowane Zbigniewowi Nawrockiemu (1959–2017)*, red. T. Balbus, J. Bednarek, Warszawa 2019, s. 347–362.

⁹⁴ R. Klementowski, *Słaba pleć w siłowym resorcie – perspektywy badawcze w świetle wybranych przypadków* [w:] *Kobiety „na zakręcie” 1933–1989*, red. E. Chabros, A. Klarman, Wrocław 2014, s. 97–108.

⁹⁵ *Twarze bezpieki 1945–1990. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w województwach pomorskim/bydgoskim, toruńskim i wrocławskim. Informator personalny*, red. M. Szymaniak, Bydgoszcz–Gdańsk 2010.

⁹⁶ *Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Pomorzu i Kujawach (luty–grudzień 1945)*, red. B. Binaszewska, P. Rybarczyk, Warszawa–Bydgoszcz–Gdańsk 2010.

do zwalczania niepodległościowego podziemia WUBP w Bydgoszczy⁹⁷. Jeśli chodzi o struktury terenowe, to do tej pory opisywane były UB z Inowrocławia⁹⁸ i Tucholi⁹⁹.

Uproszczone dane na temat kadry kierowniczej z województwa lubelskiego zamieszczono w informatorze z cyklu „Twarze Bezpieki”¹⁰⁰. Istnieje również publikacja z cyklu „Rok Pierwszy” dotycząca Lubelszczyzny¹⁰¹. Choć większe opracowanie dotyczące WUBP/WUdsBP w Lublinie dotąd nie powstało, ukazał się artykuł na temat pionu śledczego tego urzędu¹⁰². Dużo lepiej opisane zostały natomiast lokalne struktury z tego regionu. W tym kontekście wymienić można publikacje na temat UB w Chełmie¹⁰³, Krasnymstawie¹⁰⁴, Kraśniku¹⁰⁵, Radzynie Podlaskim¹⁰⁶, Tomaszowie Lubelskim¹⁰⁷, Włodawie¹⁰⁸ i Zamościu¹⁰⁹. Powstał także artykuł o kierowniku PUdsBP w Zamościu – Adamie Górcie¹¹⁰.

Na temat UB z województwa lubuskiego powstały tylko trzy publikacje. Są to informator personalny dotyczący kadr kierowniczych z Gorzowa Wielkopolskiego i jego okolic¹¹¹ oraz artykuły o PUBP w Gorzowie¹¹² i Zielonej Górze¹¹³.

⁹⁷ M. Szymaniak, *Pion walki z „bandytyzmem” WUBP w Bydgoszczy (1945–1954). Struktury – kadry – metody zwalczania zbrojnego podziemia niepodległościowego* [w:] *Pion walki z podziemiem niepodległościowym RBP/MBP 1944–1954*, red. T. Ruzikowski, Warszawa 2016, s. 169–256.

⁹⁸ M. Pietrzyk, *Szefowie inowrocławskiej bezpieki w latach 1945–1965*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2015, nr 1 (13), s. 257–322.

⁹⁹ A. Węsierski, *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Tucholi 1945–1954. Powstanie, struktura, kadry*, t. 1, Toruń 2018.

¹⁰⁰ *Twarze lubelskiej bezpieki*, oprac. M. Choma-Jusińska, M. Durakiewicz, S. Poleszak, R. Surmacz, Lublin 2007.

¹⁰¹ *Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Lubelszczyźnie (lipiec 1944 – czerwiec 1945)*, oprac. L. Pietrzak, S. Poleszak, R. Wnuk, M. Zajączkowski, Warszawa 2004.

¹⁰² S. Poleszak, *Pion śledczy WUBP w Lublinie. Struktura i ludzie (sierpień 1944 – kwiecień 1947)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2005, nr 1, s. 24–61.

¹⁰³ J. Pietruszka, *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Chełmie w latach 1944–1956* [w:] *Chełm nieznan. Ludzie – miejsca – wydarzenia*, red. M. Karwatowska, Chełm 2009, s. 255–275.

¹⁰⁴ *Funkcjonariusze Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Krasnymstawie w latach 1944–1956. Słownik biograficzny*, red. R. Dmoszyński, G. Joniec, D. Piekaruś, J. Romanek, Lublin 2015; D. Piekaruś, *Przestępstwa popełnione przez funkcjonariuszy Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Krasnymstawie. Przyczynek do badań*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2018, nr 1 (16), s. 153–176.

¹⁰⁵ *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Kraśniku w latach 1944–1956*, red. J. Romanek, Lublin 2011.

¹⁰⁶ W. Charczuk, *Struktura i pracownicy Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Radzynie Podlaskim w latach 1944–1947*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny” 2008, t. 6, s. 215–226.

¹⁰⁷ *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Tomaszowie Lubelskim w latach 1944–1956*, red. G. Joniec, Lublin 2009.

¹⁰⁸ G. Makus, *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego we Włodawie w walce z polskim podziemiem niepodległościowym w latach 1944–1947*, Włodawa 2009.

¹⁰⁹ K. Czubara, *Bezpieka. Urząd Bezpieczeństwa na Zamojszczyźnie 1944–1947*, Zamość 2003.

¹¹⁰ S. Poleszak, *Wspomnienia Adama Górki, „kujbyszewiaka” (1944–1953)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2006, nr 2 (4), s. 397–428.

¹¹¹ *Twarze gorzowskiej bezpieki. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w Gorzowie Wielkopolskim. Informator personalny*, oprac. P. Skubisz, Szczecin 2008.

¹¹² D. Rymar, *Powstanie, organizacja i działalność organów bezpieczeństwa i służb porządkowych na terenie miasta i powiatu Gorzów Wielkopolski w latach 1945–1950*, „Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny” 1997, nr 4, s. 123–165.

¹¹³ P. Krystians, *Powstanie, struktura organizacyjna i zarys działalności Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Zielonej Górze (1945–1954)*, „Młody Politolog” 2010, nr 1, s. 127–149.

Jeśli chodzi o województwo łódzkie, to obok publikacji na temat kadry kierowniczej UB na tym terenie¹¹⁴ powstały również artykuły na temat szefów WUBP/WUdsBP w Łodzi¹¹⁵, funkcjonariuszy uczestniczących w zwalczaniu Kościoła katolickiego¹¹⁶ oraz przestępczych działań pracowników PUBP w Wieluniu¹¹⁷.

Teren województwa małopolskiego również należy do najlepiej opisanych w skali kraju. Obok informatora personalnego, zawierającego informacje o kadrze kierowniczej z tej części Polski¹¹⁸, powstał również artykuł na temat szefów WUBP/WUdsBP w Krakowie¹¹⁹. Marcin Kasprzycki jest autorem monografii poświęconej działalności aparatu bezpieczeństwa w powiecie nowosądeckim w latach 1945–1975¹²⁰. Jeśli chodzi o pozostałą część regionu, to do tej pory opisywane były UB w Brzesku¹²¹, Dąbrowie Tarnowskiej¹²², Miechowie¹²³, Nowej Hucie¹²⁴, Nowym Sączu¹²⁵, Tarnowie¹²⁶ i Zakopanem¹²⁷. Powstał także artykuł o przestępstwach popełnionych przez funkcjonariuszy

¹¹⁴ *Struktury i kadra kierownicza urzędów bezpieczeństwa publicznego w województwie łódzkim w latach 1945–1956*, red. R. Rabiega, J. Żelazko, Łódź–Warszawa 2019.

¹¹⁵ J. Żelazko, *Kadra kierownicza Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Łodzi w latach 1945–1956* [w:] „Zwyczajny” resort. *Studia o aparacie bezpieczeństwa 1944–1956*, red. K. Krajewski, T. Łabuszewski, Warszawa 2005, s. 164–188.

¹¹⁶ *Idem*, *Antykościelne struktury i kierunki działania Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (Wojewódzkiego Urzędu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego) w Łodzi* [w:] *Władze komunistyczne wobec kościoła katolickiego w Łódzkiem 1945–1967*, Warszawa 2005, s. 35–48.

¹¹⁷ K. Jasiak, „Wieszano głowę w dół, po zakneblowaniu ust zalewano nos wodą i octem”. *Sprawy byłych funkcjonariuszy PUBP w Wieluniu, oskarżonych i skazanych za zbrodnie komunistyczne popełnione w latach 1945–1953*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2018, nr 1 (16), s. 101–152.

¹¹⁸ W. Frazik, F. Musiał, M. Szpytma, M. Wenklar, *Ludzie bezpieki województwa krakowskiego: obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w województwie krakowskim w latach 1945–1990. Informator personalny*, Kraków 2009. Wcześniejsza wersja tej publikacji zawierała mniej informacji, zob. *Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w Krakowie. Informator personalny*, red. W. Frazik, F. Musiał, M. Szpytma, Kraków 2006.

¹¹⁹ M. Wenklar, *Szefowie WUBP/WUdsBP w Krakowie* [w:] *Strażnicy sowieckiego imperium. Urząd Bezpieczeństwa i Służba Bezpieczeństwa w Małopolsce 1945–1990*, red. F. Musiał, M. Wenklar, Kraków 2009, s. 89–119.

¹²⁰ M. Kasprzycki, *Organ ładu i spokoju w rękach demokracji... Aparat bezpieczeństwa w powiecie nowosądeckim w latach 1945–1975*, Kraków 2020.

¹²¹ M. Zychowska, *Represje komunistyczne w Tarnowskiem 1945–1956*, t. 2: *Miasto i powiat Brzesko*, Kraków 2015.

¹²² *Eadem*, *Represje komunistyczne w Tarnowskiem 1945–1956*, t. 3: *Miasto i powiat Dąbrowa Tarnowska*, Kraków 2016.

¹²³ M. Chorążki, *Początki Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa w Miechowie*, „Zeszyty Historyczne Stowarzyszenia Żołnierzy Armii Krajowej” 2006, nr 8, s. 51–57.

¹²⁴ W. Paduchowski, *Nowa Huta nieznaną i tajną. Obraz miasta w materiałach Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego i Milicji Obywatelskiej (1949–1956)*, Kraków 2014.

¹²⁵ M. Kasprzycki, *Ludzie bezpieki w powiecie Nowy Sącz. Obsada Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego / Powiatowego Urzędu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego w Nowym Sączu w latach 1945–1956*, Kraków 2009.

¹²⁶ M. Wenklar, *Szefowie Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Tarnowie w latach 1945–1956*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2006, nr 2 (4), s. 127–150; *idem*, *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Tarnowie w latach 1945–1955. Struktura i główne kierunki działań operacyjnych*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2009, nr 1 (7), s. 77–105; M. Zychowska, *Represje komunistyczne w Tarnowskiem 1945–1956*, t. 1: *Miasto i powiat Tarnów*, Kraków 2013.

¹²⁷ F. Musiał, *Szefowie zakopiańskiej bezpieki w latach 1945–1975* [w:] *idem*, *Raj grabarzy narodu. Studia i materiały do dziejów aparatu represji w Polsce „ludowej” 1945–1989*, Kraków 2010, s. 164–194.

PUBP w Wadowicach¹²⁸ i działalności kierownika PUBP w Limanowej Mieczysława Bubaka¹²⁹.

W przypadku województwa mazowieckiego jak na razie brakuje publikacji o WUBP w Warszawie. Ukazało się natomiast wydawnictwo na temat UBP na m.st. Warszawę¹³⁰. Opisane zostały też urzędy terenowe z północnego i wschodniego Mazowsza, tj. UB w Ciechanowie¹³¹, Mińsku Mazowieckim¹³², Ostrołęce¹³³, Ostrowi Mazowieckiej¹³⁴, Płocku¹³⁵, Pułtusk¹³⁶, Siedlcach¹³⁷ i Sokołowie Podlaskim¹³⁸. Powstał także artykuł na temat przestępczych działań funkcjonariuszy PUBP w Przasnyszu¹³⁹.

¹²⁸ M. Siwiec-Cielebon, *Przestępstwa funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa na Ziemi Wadowickiej w latach 1945–1950 – rekonans badawczy i wstępny zarys zagadnienia*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny” 2016, nr 19, s. 137–162.

¹²⁹ T.J. Biedroń, *Powstanie i działalność Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Limanowej (styczeń–kwiecień 1945 r.) w świetle relacji ppłk Mieczysława Bubaka*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Securitate et Educatione Civili” 2017, nr 7, s. 23–40.

¹³⁰ E. Kowalczyk, K. Pawlicka, *Działalność Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego na m.st. Warszawę (1944–1954)*, Warszawa 2011, s. 545–570.

¹³¹ K.A. Kierski, *Szefowie Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Ciechanowie* [w:] *Warmińsko-Mazurskie studia z historii najnowszej*, t. 2, red. S. Nowakowski, K. Sacewicz, Olsztyn 2019, s. 205–228.

¹³² A. Gagol, *Działalność Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Mińsku Mazowieckim 1944–1956. Część 1*, „Rocznik Mińsko-Mazowiecki” 2012, nr 20, s. 77–101; *idem*, *Działalność Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Mińsku Mazowieckim 1944–1956. Zmiany strukturalne i działania operacyjne. Część druga*, „Rocznik Mińsko-Mazowiecki” 2014, nr 22, s. 45–62; *idem*, *Działalność Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Mińsku Mazowieckim 1944–1956. Kontrola życia społeczno-politycznego i gospodarczego. Część trzecia*, „Rocznik Mińsko-Mazowiecki” 2015, nr 23, s. 125–162.

¹³³ M. Bechta, *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Ostrołęce w latach 1944–1956 (ludzie i struktury)* [w:] *Mazowsze i Podlasie w ogniu 1944–1956*, t. 3: *Powiat Ostrołęka w pierwszej dekadzie rządów komunistycznych, Materiały z sesji naukowej „Powiat Ostrołęka w pierwszej dekadzie rządów komunistycznych”*, red. K. Krajewski, Warszawa 2009, s. 361–429.

¹³⁴ *Idem*, *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Ostrowi Mazowieckiej* [w:] *Mazowsze i Podlasie w ogniu 1944–1956*, t. 6: *Powiat Ostrów Mazowiecka w pierwszej dekadzie rządów komunistycznych*, red. K. Krajewski, Warszawa 2016, s. 383–438.

¹³⁵ J. Pawłowicz, *Ludzie płockiej bezpieki. Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Płocku 1945–1956*, Warszawa 2007.

¹³⁶ M. Bechta, *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Pułtusk w latach 1945–1956 (ludzie – struktury)* [w:] *Mazowsze i Podlasie w ogniu 1944–1956*, t. 2: *Powiat Pułtusk w pierwszej dekadzie rządów komunistycznych. Materiały z sesji naukowej „Represje i opór przeciw rządowi komunistycznym w powiecie Pułtusk po 1944 r.”*, red. K. Krajewski, Warszawa 2008, s. 183–275.

¹³⁷ W. Charczuk, *Obraz i struktura Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Siedlcach (sierpień 1944–czerwiec 1945)*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny” 2007, t. 5, s. 131–144; M. Bechta, *Wojna rewolucyjna – sowietyzacja Podlasia przez funkcjonariuszy PUBP w Siedlcach po 1944 r. (zarys problematyki)* [w:] *Mazowsze i Podlasie w ogniu 1944–1956*, t. 4: *Powiat Siedlce w pierwszej dekadzie rządów komunistycznych*, red. K. Krajewski, Warszawa 2011, s. 303–443.

¹³⁸ M. Bechta, *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Sokołowie Podlaskim w latach 1944–1954 (ludzie – struktury)* [w:] *Mazowsze i Podlasie w ogniu 1944–1956*, t. 1: *Powiat Sokołów Podlaski, Materiały z sesji naukowej „Represje i opór przeciw rządowi komunistycznym w powiecie Sokołów Podlaski po 1944 r.”*, red. K. Krajewski, Warszawa 2007, s. 137–190.

¹³⁹ W. Łukaszewski, *Funkcjonariusze Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Przasnyszu w służbie systemu w latach 1945–1956*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2018, nr 1 (16), s. 177–196.

Województwo opolskie doczekało się publikacji na temat kadry kierowniczej PUBP/WUBP w Opolu¹⁴⁰, funkcjonariuszy pionu śledczego tego urzędu¹⁴¹ oraz przestępczych działań pracowników UB, SB i MO ze Śląska Opolskiego¹⁴².

Terenu województwa podkarpackiego dotyczy informator personalny obejmujący obszar dawnego województwa rzeszowskiego i Polski południowo-wschodniej¹⁴³ oraz publikacja z serii „Rok Pierwszy”¹⁴⁴. Opublikowane zostały również artykuły na temat oficerów śledczych z WUBP w Rzeszowie¹⁴⁵, osób pochodzenia żydowskiego¹⁴⁶ i funkcjonariuszy zajmujących się zwalczaniem Kościoła katolickiego¹⁴⁷. Powstała także monografia na temat działań przestępczych bezpieki na Rzeszowszczyźnie¹⁴⁸. Jeśli chodzi o urzędy terenowe, wydane zostały publikacje o UB w Bieszczadach¹⁴⁹, a także w Brzozowie¹⁵⁰, Jaśle¹⁵¹, Krośnie¹⁵², Lesku¹⁵³,

¹⁴⁰ K. Jasiak, *Aparat bezpieczeństwa w Opolu w latach 1945–1947. Struktura i działalność* [w:] *Komunistyczny aparat represji i życie społeczne Opolszczyzny w latach 1945–1989. Studia i materiały*, Opole 2012, s. 15–57; K. Jasiak, *Kadra WUBP/WUdsBP w Opolu w latach 1950–1956. Wybrane biografie* [w:] *ibidem*, s. 411–439.

¹⁴¹ Z. Bereszyński, *Pion śledczy aparatu bezpieczeństwa w województwie opolskim w latach 1950–1990. Struktura, kadry, zadania i ważniejsze przejawy działalności* [w:] *Piony śledcze aparatu bezpieczeństwa publicznego 1944–1990*, red. M. Dźwigaj, P. Skubisz, Szczecin–Warszawa 2017, s. 41–164.

¹⁴² *Idem*, *Odpowiedzialność karna i dyscyplinarna funkcjonariuszy UB, SB i MO w świetle udokumentowanych przykładów ze Śląska Opolskiego*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2018, nr 1 (16), s. 243–296.

¹⁴³ Z. Nawrocki, *Zamiast wolności. UB na Rzeszowszczyźnie 1944–1949*, Rzeszów 1998; *Twarze bezpieki w Polsce południowo-wschodniej 1944–1990. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa. Informator personalny*, red. J. Izdebski, K. Kaczmarek, M. Krzysztofiński, Rzeszów 2007.

¹⁴⁴ *Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Rzeszowszczyźnie (sierpień 1944 – lipiec 1945)*, z serii „Rok Pierwszy”, red. D. Iwaneczko, Z. Nawrocki, Rzeszów 2005.

¹⁴⁵ T. Balbus, Z. Nawrocki, *Ludzie Różańskiego. Pion śledczy rzeszowskiego UB w 1948 roku*, „Studia Rzeszowskie” 2002, t. 9, s. 141–190.

¹⁴⁶ P. Fornal, *Żydzi w strukturach aparatu bezpieczeństwa na Rzeszowszczyźnie w latach 1944–1956* [w:] *Z dziejów stosunków polsko-żydowskich w XX wieku*, red. E. Czop, E. Rączy, Rzeszów 2009, s. 106–127.

¹⁴⁷ P. Chmielowiec, *Ludzie rzeszowskiej bezpieki w walce z Kościołem katolickim w latach 1944–1956* [w:] *Aparat represji wobec kościoła w latach 1944–1956. Terytorium obecnej diecezji sandomierskiej*, red. M. Krzysztofiński, J. Marecki, B. Stanaszek, Kraków 2012, s. 407–466.

¹⁴⁸ J. Borowiec, *Polityka karna wobec przestępstw i wykroczeń funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa w województwie rzeszowskim (1944–1956)*, Rzeszów 2014.

¹⁴⁹ P. Chmielowiec, *Urząd Bezpieczeństwa i Służba Bezpieczeństwa w Bieszczadach. Struktury – ludzie – działalność* [w:] *Bieszczady w Polsce Ludowej 1944–1989*, red. J. Izdebski, K. Kaczmarek, M. Krzysztofiński, Rzeszów 2009, s. 131–184.

¹⁵⁰ *Idem*, *Urząd Bezpieczeństwa w Brzozowie 1944–1956*, Rzeszów 2008.

¹⁵¹ L. Pawlikowicz, *Struktura, kadry oraz baza agenturalno-logistyczna Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Jaśle w latach 1945–1948 według meldunków i sprawozdań wewnętrznych*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2009, nr 1 (7), s. 107–128.

¹⁵² Z. Nawrocki, *Kierownictwo krośnieńskiej bezpieki w latach 1944–1956. Próba charakterystyki* [w:] *Krosno i powiat krośnieński w latach 1944–1956*, red. K. Kaczmarek, Rzeszów–Krosno 2009, s. 113–132; P. Fornal, *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Krośnie w latach 1944–1956. Struktura, kierownicy, działalność*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2015, nr 1 (13), s. 192–256.

¹⁵³ J. Pisuliński, *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Lesku w latach 1944–1956* [w:] „Zwyczajny” resort. *Studia o aparacie bezpieczeństwa 1944–1956*, red. K. Krajewski, T. Łabuszewski, Warszawa 2005, s. 88–108.

Lubaczowie¹⁵⁴, Łańcucie¹⁵⁵, Mielcu¹⁵⁶, Nisku¹⁵⁷, Przemyślu¹⁵⁸, Sanoku¹⁵⁹ i Tarnobrzegu¹⁶⁰. Oprócz tego istnieje również artykuł biograficzny na temat kierownika PUBP w Sanoku Tadeusza Sieradzkiego¹⁶¹ oraz teksty dotyczące zamachów na szefów PUBP w Brzozowie¹⁶² i Przeworsku¹⁶³.

Obszaru województwa podlaskiego dotyczy informator na temat kadry kierowniczej UB w Białymstoku¹⁶⁴. W odrębnych artykułach zaprezentowano biografie szefów tamtejszego WUBP/WUdsBP¹⁶⁵ oraz kobiet zatrudnionych w tym urzędzie¹⁶⁶. Powstały też publikacje na temat UB w Bielsku Podlaskim¹⁶⁷, Grajewie¹⁶⁸, Łomży¹⁶⁹, Suwałkach¹⁷⁰ i Wysokiem Mazowieckiem¹⁷¹.

¹⁵⁴ D. Iwaneczko, *Ogniu strachu. Urząd Bezpieczeństwa w Lubaczowie 1944–1956*, Rzeszów 2012.

¹⁵⁵ P. Chmielowiec, *Urząd Bezpieczeństwa w Łańcucie 1944–1956*, Rzeszów 2006.

¹⁵⁶ M. Surdej, *Działania Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Mielcu przeciwko Kościołowi katolickiemu. Wybrane zagadnienia [w:] Aparat represji wobec kościoła w latach 1944–1956. Terytorium obecnej diecezji sandomierskiej*, red. M. Krzysztofiński, J. Marecki, B. Stanaszek, Kraków 2012, s. 273–296.

¹⁵⁷ B. Kleszczyński, M. Krzysztofiński, *Urząd Bezpieczeństwa w Nisku wobec Kościoła katolickiego 1944–1956 [w:] Aparat represji wobec kościoła w latach 1944–1956. Terytorium obecnej diecezji sandomierskiej*, red. M. Krzysztofiński, J. Marecki, B. Stanaszek, Kraków 2012, s. 327–386.

¹⁵⁸ D. Iwaneczko, *Urząd Bezpieczeństwa w Przemyślu 1944–1956*, Rzeszów 2004; Z. Nawrocki, *Kierownictwo przemyskiej bezpieki 1944–1956. Próba charakterystyki [w:] Powiat przemyski w latach 1944–1956*, red. K. Kaczmarek, M. Krzysztofiński, Przemyśl–Rzeszów 2006, s. 33–58.

¹⁵⁹ K. Kaczmarek, *Kadra kierownicza sanockiej bezpieki w latach 1944–1956. Próba charakterystyki [w:] Powiat sanocki w latach 1944–1956*, red. *idem*, A. Romaniak, Rzeszów–Sanok 2007, s. 93–114.

¹⁶⁰ S. Burghardt, *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Tarnobrzegu w latach 1944–1956*, „Tarnobrzegskie Zeszyty Historyczne” 2011, nr 36, s. 5–180; K. Kyc, *Działania Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Tarnobrzegu wobec Kościoła katolickiego w latach 1944–1956 [w:] Aparat represji wobec kościoła w latach 1944–1956. Terytorium obecnej diecezji sandomierskiej*, red. M. Krzysztofiński, J. Marecki, B. Stanaszek, Kraków 2012, s. 297–325.

¹⁶¹ K. Kaczmarek, *Bracia Sieradzcy*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2005, nr 1 (2), s. 444–451; K. Kaczmarek, *Zamach na Tadeusza Sieradzkiego, szefa PUBP w Sanoku (15 czerwca 1945 r.)*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2005, z. 24, s. 27–45.

¹⁶² P. Fornal, *Zamach na Bronisława Czecha, szefa PUBP w Brzozowie (18 kwietnia 1946 r.)*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2005, z. 24, s. 47–71.

¹⁶³ T. Balbus, *Likwidacja szefa UB w Przeworsku (4 VI 1945 r.)*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2003, z. 19/20, s. 377–385.

¹⁶⁴ *Twarze białostockiej bezpieki. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w Białymstoku. Informator personalny*, red. P. Łapiński, Białystok 2007.

¹⁶⁵ S. Wilczewska, *Charakterystyka szefów WUBP/WUdsBP w Białymstoku w latach 1944–1956*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2015, t. 8, s. 137–155.

¹⁶⁶ U. Gierasimiuk, *Kobiety – funkcjonariusze Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Białymstoku w pierwszych latach działalności (zarys problematyki)*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2014, t. 7, s. 203–221.

¹⁶⁷ T. Danilecki, M. Zwolski, *Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Bielsku Podlaskim (1944–1956)*, Białystok 2008.

¹⁶⁸ T. Dudziński, K. Sychowicz, *Ludzie grajewskiej bezpieki*, Grajewo 2008; T. Dudziński, M. Małachwiej, K. Sychowicz, *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Grajewie (1945–1956)*, Białystok 2015.

¹⁶⁹ K. Sychowicz, *Urząd Bezpieczeństwa w Łomży – powstanie i działalność (1944–1956)*, Białystok 2009.

¹⁷⁰ A. Zabłocki, *Urząd Bezpieczeństwa w Suwałkach (1944–1956)*, Warszawa 2016.

¹⁷¹ K. Sychowicz, *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Wysokiem Mazowieckiem i jego działalność w 1945 r. – wstęp do tematu*, „Studia Łomżyńskie” 2008, t. XIX, s. 153–177.

Województwo pomorskie doczekało się informatora personalnego prezentującego sylwetki kadry kierowniczej bezpieki z byłego województwa gdańskiego¹⁷² oraz dwóch monografií WUBP/WUdsBP w Gdańsku¹⁷³. Ponadto istnieją publikacje o UB w Kartuzach¹⁷⁴, Malborku¹⁷⁵, Starogardzie¹⁷⁶, Tczewie¹⁷⁷ oraz na Żuławach¹⁷⁸, a także artykuł o orzecznictwie WSR w Gdańsku w sprawach prowadzonych przeciwko funkcjonariuszom UB i MO¹⁷⁹.

Terenowi województwa śląskiego poświęcony jest informator personalny na temat kadry kierowniczej z byłych województw śląskiego i katowickiego¹⁸⁰ oraz dwa teksty na temat kadr z tego regionu¹⁸¹. W osobnych publikacjach opisano funkcjonariuszy UB w Bytomiu¹⁸², Rybniku¹⁸³, Tychach¹⁸⁴ i Zawierciu¹⁸⁵. Powstało również kilka artykułów biograficznych. Dotyczą one naczelniczki Wydziału Śledczego WUBP w Katowicach Stanisławy Kowalskiej¹⁸⁶, kierowników PUBP w Tarnowskich Górach Stanisława Wójcika,

¹⁷² *Aparat bezpieczeństwa w województwie gdańskim w latach 1945–1990. Obsada stanowisk kierowniczych. Informator*, oprac. M. Węgliński, Gdańsk 2010.

¹⁷³ D. Czerwiński, *Pierwsza dekada. Aparat bezpieczeństwa w województwie gdańskim w latach 1945–1956*, Gdańsk 2016; J. Marszałec, *Z dziejów gdańskiej bezpieki 1945–1956*, Gdańsk 2017.

¹⁷⁴ D. Czerwiński, *Początki funkcjonowania Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa w Kartuzach. Próba portretu zbiorowego kadry*, „Acta Cassubiana” 2011, t. 13, s. 190–212.

¹⁷⁵ M. Kruk, *Powstanie i działalność Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Malborku w latach 1945–1946 w świetle zachowanych materiałów archiwalnych* [w:] *Żuławy w 1945 r.*, red. A. Gąsiorowski, J. Hochleitner, Sztutowo 2014, s. 163–174.

¹⁷⁶ J. Marszałec, *Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Starogardzie 1945–1956*, „Roczniki Muzealne. Rydwan” 2008, nr 1, s. 151–190.

¹⁷⁷ M. Węgliński, *Twarze tczewskiej bezpieki (1945–1990). Biogramy funkcjonariuszy i rys historyczny*, Gdańsk 2013.

¹⁷⁸ D. Czerwiński, *Pionierzy UB. Pierwsi funkcjonariusze aparatu bezpieczeństwa na Żuławach w 1945 r.* [w:] *Żuławy w 1945 roku. Źródła z niedalekiej przeszłości*, red. A. Gąsiorowski, J. Hochleitner, Sztutowo 2017, s. 181–194.

¹⁷⁹ D. Burczyk, *Orzecznictwo Wojskowego Sądu Rejonowego w Gdańsku w sprawach karnych prowadzonych w latach 1946–1955 przeciwko funkcjonariuszom UB i MO*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2018, nr 1 (16), s. 297–317.

¹⁸⁰ *Kadra bezpieki 1945–1990: obsada stanowisk kierowniczych aparatu bezpieczeństwa w województwie śląskim/katowickim, bielskim i częstochowskim*, red. W. Dubiański, A. Dziuba, A. Dziurok, Katowice 2009.

¹⁸¹ W. Dubiański, A. Dziurok, *Kadra kierownicza urzędów bezpieczeństwa w województwie śląskim w latach 1945–1946* [w:] „Zwycajny” resort. *Studia o aparacie bezpieczeństwa 1944–1956*, red. K. Krajewski, T. Łabuszewski, Warszawa 2005, s. 135–163; W. Dubiański, *Organizacja i kadry WUBP/WUdsBP w latach 1945–1956* [w:] *Fundament systemu zniewolenia. Z działalności wojewódzkich struktur Urzędu Bezpieczeństwa w Katowicach 1945–1956*, red. A. Dziurok, A. Dziuba, Katowice 2009, s. 73–84.

¹⁸² R. Ciupa, *Kadra kierownicza Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Bytomiu* [w:] *Bytom w cieniu dwóch totalitaryzmów. Szkice z dziejów miasta 1933–1989*, red. S. Rosenbaum, Katowice 2012, s. 172–188.

¹⁸³ D. Węgrzyn, *Struktury bezprawia. Kadry Urzędu Bezpieczeństwa w powiecie rybnickim (1945–1947)*, Katowice–Czerwonka Leszczyń 2008.

¹⁸⁴ A. Dziuba, *Tyska jednostka aparatu bezpieczeństwa w latach 1954–1975*, Tychy 2008.

¹⁸⁵ W. Dubiański, *Struktura PUBP/PUdsBP w Zawierciu w latach 1945–1956*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2004, nr 1, s. 35–70; *idem*, *Funkcjonariusze zawierciańskiego aparatu bezpieczeństwa (1945–1947)* [w:] *Pierwsze lata komunizmu w powiecie zawierciańskim (1945–1947)*, red. *idem*, Katowice–Kraków 2007, s. 101–116; P. Piątek, *Niedozwolone metody postępowania w PUBP w Zawierciu jako przejaw zjawiska przestępczości śledczej funkcjonariuszy bezpieczeństwa publicznego w Polsce* [w:] *Pierwsze lata komunizmu w powiecie zawierciańskim (1945–1947)*, red. W. Dubiański, Katowice–Kraków 2007, s. 117–146.

¹⁸⁶ T. Kurpierz, *Stanisława Kowalska z d. Michalik (1919–1998), naczelnik Wydziału Śledczego WUBP w Katowicach, prokurator Prokuratury Wojewódzkiej w Olsztynie, adwokat*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2005, nr 1 (2), s. 439–443.

Karola Michenki¹⁸⁷ oraz Bonifacego Pendzińskiego¹⁸⁸, a także szefa PUBP w Zawierciu Stanisława Proszowskiego¹⁸⁹.

Liczba wydawnictw odnoszących się do województwa świętokrzyskiego jest skromna. Początkowego okresu funkcjonowania WUBP w Kielcach dotyczą jedynie dwa niewielkie artykuły¹⁹⁰. Opublikowano za to dwa szkice biograficzne o p.o. szefa WUBP i kierownika WUdsBP w Kielcach Stanisławie Wałachu¹⁹¹ oraz tekst o kieleckich funkcjonariuszach odpowiedzialnych za zwalczanie Kościoła katolickiego¹⁹². Powstały również artykuły o UB w Opatowie¹⁹³, Sandomierzu¹⁹⁴, Skarżysku Kamiennej¹⁹⁵ i Starachowicach¹⁹⁶, mają one jednak charakter wyłącznie przyczynkarski.

Województwa warmińsko-mazurskiego dotyczy jedynie informator personalny kadry kierowniczej WUBP/WUdsBP w Olsztynie¹⁹⁷. Przygotowywana jest również monografia dotycząca tego urzędu.

W przypadku województwa wielkopolskiego opracowanie monograficzne na temat WUBP w Poznaniu jest również w trakcie przygotowywania¹⁹⁸. Powstały natomiast pub-

¹⁸⁷ D. Węgrzyn, *Stanisław Wójcik i Karol Michenko. „Ojcowie założyciele” tarnogórskiej bezpieki* [w:] *Aparat władzy a społeczeństwo w Tarnowskich Górach. Materiały z konferencji „Tarnowskie Góry w Polsce Ludowej” z 15 października 2008 r. w Muzeum w Tarnowskich Górach*, red. K. Gwóźdź, S. Rosenbaum, Katowice – Tarnowskie Góry 2009, s. 36–53.

¹⁸⁸ K. Banaś, *Kryzys w tarnogórskiej bezpiece – casus Bonifacego Pendzińskiego* [w:] *ibidem*, s. 54–62.

¹⁸⁹ K. Białecki, *Historia pewnego upadku, czyli o kapitanie Stanisławie Proszowskim słów kilka* [w:] *Zmagania ze społeczeństwem. Aparat bezpieczeństwa wobec Wielkopolan w latach 1945–1956*, red. A. Łuczak, A. Pietrowicz, Poznań 2008, s. 235–244.

¹⁹⁰ M. Jończyk, *Struktura aparatu bezpieczeństwa oraz siedziby cywilnych instytucji publicznych w Kielcach w latach 1945–1946* [w:] *Wokół pogromu kieleckiego*, t. 2, red. L. Bukowski, A. Jankowski, J. Żaryn, Warszawa 2008, s. 93–107; R. Kuśnierz, *Początki organów bezpieczeństwa publicznego na Kielecczyźnie (WUBP z siedzibą w Rytwianach)* [w:] *Aparat represji wobec kościoła w latach 1944–1956. Terytorium obecnej diecezji sandomierskiej*, red. M. Krzysztofński, J. Marecki, B. Stanaszek, Kraków 2012, s. 33–38.

¹⁹¹ R. Szczypta-Szczęch, *Po drugiej stronie barykady. Stanisław Wałach – (nie tylko) szef sądeckiej bezpieki* [w:] *Masz synów w lasach, Polsko... Podziemie niepodległościowe i opór społeczny na Sądecczyźnie w latach 1945–1956*, red. D. Golik, Nowy Sącz 2014, s. 307–330; R. Łatka, *Stanisław Wałach. Ubek o ambicjach literackich* [w:] *Nadzorcy. Ludzie i struktury władzy odpowiedzialni za działania wobec środowisk twórczych, naukowych i dziennikarskich*, red. S. Ligarski, G. Majchrzak, Warszawa 2017, s. 305–323.

¹⁹² M. Komaniecka, *Ludzie kieleckiej bezpieki w walce z Kościołem katolickim w latach 1944–1956* [w:] *Aparat represji wobec kościoła w latach 1944–1956. Terytorium obecnej diecezji sandomierskiej*, red. M. Krzysztofński, J. Marecki, B. Stanaszek, Kraków 2012, s. 175–223.

¹⁹³ R. Szczypta-Szczęch, *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego Opatów z siedzibą w Ostrowcu Świętokrzyskim wobec Kościoła katolickiego w latach 1945–1955* [w:] *ibidem*, s. 49–140.

¹⁹⁴ A. Warso, *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Sandomierzu w walce z Kościołem katolickim* [w:] *ibidem*, s. 39–48.

¹⁹⁵ M. Jończyk, *Siedziby i działalność skarżyskiej bezpieki w okresie stalinowskim*, „Znad Kamiennej” 2007, t. 1, s. 105–112.

¹⁹⁶ G. Słodkowski, *Działania aparatu bezpieczeństwa w Starachowicach wobec kościoła rzymskokatolickiego w latach 1945–1956 (Utworzenie i struktura urzędu, funkcjonariusze, agentura)*, „Studia Sandomierskie” 2016, nr 23, s. 73–100.

¹⁹⁷ *Twarze olsztyńskiej bezpieki. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w Olsztynie. Informator personalny*, red. P. Kardela, Białystok 2007.

¹⁹⁸ Zob. autoreferat autora: R. Kościński, *Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu w latach 1945–1954. Powstanie – struktura – działalność operacyjna*, „Dzieje Najnowsze” 2018, nr 4, s. 253–262.

likacje o UB w Gnieźnie¹⁹⁹, Kościanie²⁰⁰, Kępnie²⁰¹ i Złotowie²⁰² oraz artykuł biograficzny poświęcony kierownikowi PUBP w Gostyniu Ignacemu Libudzie²⁰³.

Obszaru województwa zachodniopomorskiego dotyczą dwa informatory personalne. Pierwszy z nich zawiera informacje na temat funkcjonariuszy z byłego województwa szczecińskiego²⁰⁴, drugi z koszalińskiego²⁰⁵. Powstały też dwa monograficzne opracowania dotyczące UB na Pomorzu Środkowym²⁰⁶. Oprócz tego opublikowano artykuł na temat kadry kierowniczej WUBP w Szczecinie²⁰⁷ oraz UB w Wałczu²⁰⁸. Powstał również tekst popularnonaukowy o sprawie zabójstwa szefa PUBP w Drawsku Pomorskim Bolesława Owczarka²⁰⁹.

Na odrębne potraktowanie zasługują artykuły biograficzne na temat oficerów kierujących wojewódzkimi strukturami UB – Jana Freya-Bieleckiego (p.o. kierownika WUBP w Warszawie i kierownika WUBP w Krakowie)²¹⁰, Jana Gorlińskiego (zastępcy szefa WUBP w Lublinie i Łodzi)²¹¹, Eliasza Kotona (zastępcy kierownika WUBP w Białymstoku, zastępcy szefa WUBP w Krakowie i Wrocławiu, szefa WUBP/WUdsBP w Szczecinie i kierownika WUdsBP w Gdańsku)²¹², Stefana Paluszkiewicza (zastępcy szefa WUBP w Bydgoszczy i Wrocławiu)²¹³ oraz Franciszka Szlachcica (zastępcy szefa

¹⁹⁹ T. Rochatka, *Urząd Bezpieczeństwa w Gnieźnie w latach 1945–1956*, Poznań 2009.

²⁰⁰ W. Handke, R. Kościński, „Zwyczajny” *Urząd. PUBP w Kościanie 1945–1954*, Kościan–Leszno 2006.

²⁰¹ J. Bednarek, *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Kępnie (1945–1956). Wybrane problemy* [w:] *Kępno i Ziemia Kępińska w latach 1945–1956. Studia i szkice*, red. J. Bednarek, J. Żelazko, Łódź 2007, s. 49–75.

²⁰² J. Miłoś, *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa w Złotowie*, Poznań 2008.

²⁰³ W. Handke, „Kujbyszewiak” *Ignacy Libuda w Gostyniu...* [w:] *Zmagania ze społeczeństwem. Aparat bezpieczeństwa wobec Wielkopolan w latach 1945–1956*, red. A. Łuczak, A. Pietrowicz, Poznań 2008, s. 245–252.

²⁰⁴ *Twarze szczecińskiej bezpieki. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa województwa szczecińskiego. Informator personalny*, red. P. Knap, M. Ozga, M. Stefaniak, Szczecin 2008.

²⁰⁵ *Twarze koszalińskiej bezpieki. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa województwa koszalińskiego. Informator personalny*, red. P. Knap, M. Ozga, P. Skubisz, Szczecin 2008.

²⁰⁶ K. Bukowski, *Urzędy bezpieczeństwa publicznego na środkowym Pomorzu w latach 1945–1956*, Koszalin 2008; J. Tuliszka, *Służba Bezpieczeństwa województwa koszalińskiego 1945–1975. Powstanie, organizacja, kadry, podstawowe kierunki działalności*, Toruń 2015. Co zaskakujące, w tej drugiej monografii brakuje choćby zestawienia informacji na temat kadry kierowniczej UB/SB w Koszalinie w latach 1945–1975.

²⁰⁷ R. Ptaszyński, *Szefowie Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Szczecinie w latach 1945–1947*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2008, z. 1, s. 99–118.

²⁰⁸ K. Bukowski, *Funkcjonariusze Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Wałczu w latach 1945–1956 (zarys problemu)*, „Studia i Materiały do Dziejów Ziemi Wałeckiej” 2011, nr 2, s. 62–79. Na temat struktur i funkcjonowania UB w Wałczu pisał również: P. Bartosik, *Życie polityczne Wałcza i okolic w latach 1945–1990*, Szczecin 2015.

²⁰⁹ P. Benken, *Zabójstwo szefa PUBP Drawsko Bolesława Owczarka przez żołnierzy Armii Czerwonej 30 maja 1946 r.*, „Myśl.pl” 2013, nr 28, s. 137–139.

²¹⁰ A. Przewoźnik, *Jan Frey-Bielecki (1916–1994), szef Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Krakowie*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2005, nr 1 (3), s. 353–361.

²¹¹ Z. Nawrocki, *Wspomnienia Jana Gorlińskiego, pierwszego szefa PUBP w Mielcu (wrzesień 1944 – maj 1945)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2004, nr 1, s. 361–408.

²¹² T. Balbus, *„Jeden z najlepszych zastępców operacyjnych szefów Wojewódzkich Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego” płk Eliasza Koton (1915–1979)* [w:] *Nie ma wolności bez pamięci. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Ryszardowi Terleckiemu*, Kraków 2009, s. 293–316.

²¹³ *Wspomnienia kpt. Stefana Paluszkiewicza, kierownika Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego we Włocławku (1945–1946), zastępcy szefa Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Bydgoszczy (1946–1947) i Wrocławiu (1947–1950)*, oprac. P. Rybarczyk, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2015, nr 1 (13), s. 531–595.

WUBP w Krakowie, szefa WUBP w Olsztynie i Rzeszowie, a także kierownika WUdsBP w Katowicach)²¹⁴. Ostatni z nich pozostawił po sobie również interesujące publikacje wspomnieniowe²¹⁵. Ukazały się także dwa wywiady z Władysławem Pożogą, który w okresie przed 1956 r. był m.in. naczelnikiem Wydziału ds. Funkcjonariuszy WUBP w Rzeszowie i naczelnikiem Sekretariatu WUdsBP w Bydgoszczy²¹⁶. Sporo informacji o różnych funkcjonariuszach można też znaleźć w relacji Andrzeja Budy, który był „kadrowcem” WUBP w Rzeszowie, Krakowie i Gdańsku²¹⁷. Wśród publikacji dotyczących funkcjonariuszy pełniących kierownicze stanowiska w aparacie penitencjarnym wymienić można książkę o komendancie Obozu Zgoda w Świętochłowicach – Salomonie Morelu²¹⁸, oraz monografię na temat Centralnego Więzienia Karnego w Strzelcach Opolskich, a także artykuł o jednym z jego naczelników – Dymitrze Ostaszewskim²¹⁹.

Badania nad kadrami organów bezpieczeństwa okresu zimnej wojny prowadzone są również w krajach Europy Środkowo-Wschodniej, gdzie opublikowano już kilka słowników biograficznych prezentujących życiorysy i przebieg służby tamtejszych prominentnych funkcjonariuszy. Można w tym miejscu wymienić wydawnictwa, które ukazały się m.in. w Czechach²²⁰, na Litwie²²¹, w Niemczech²²² oraz Rosji²²³.

Leksykon bezpieki. Kadra kierownicza aparatu bezpieczeństwa (1944–1956) ma – w zamyśle twórców – przyczynić się do uzupełnienia luki w biografistyce polskich dziejów najnowszych, a zarazem wspomóc warsztat pracy badaczy. Tworzony jest również z myślą o szerszym gronie osób zainteresowanych powojenną historią Polski i ciekawych roli, jaką aparat represji odgrywał w funkcjonowaniu komunistycznego państwa. W tym wymiarze życiorysy funkcjonariuszy należących do kadry kierowniczej UB mają szansę pełnić funkcję informacyjną i edukacyjną. Na koniec warto wyrazić

²¹⁴ A. Sobór-Świdarska, *Franciszek Szlachcic (1920–1990) – przyczynek do biografii „supergliny”*, „Dzieje Najnowsze” 2013, r. XLV, nr 2, s. 231–249.

²¹⁵ F. Szlachcic, *Wspomnienia z okresu pracy w Organach Bezpieczeństwa i Ministerstwie Spraw Wewnętrznych (lata 1945–1972)*, Warszawa 1988 (AIPN, 1572/1456); *idem*, *Gorzki smak władzy. Wspomnienia*, Warszawa 1990; J.S. Mac, *Przesłuchanie supergliny*, Warszawa 1990.

²¹⁶ H. Piecuch, *Siedem rozmów z generałem dywizji Władysławem Pożogą, I zastępcą ministra spraw wewnętrznych, szefem wywiadu i kontrwywiadu*, Warszawa 1987; *idem*, *Pożoga. W. Jaruzelski tego nigdy nie powie*, Warszawa 1996.

²¹⁷ D. Czerwiński, *Od Rzeszowa do Gdańska... Aparat bezpieczeństwa w Rzeszowie, Krakowie i Gdańsku w relacji Andrzeja Budy*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2012, z. 36, s. 223–258.

²¹⁸ A. Malinowska, *Komendant. Życie Salomona Morela*, Warszawa 2020.

²¹⁹ S. Białek, *Carcer inferior. Zakłady karne Strzelec Opolskich w systemie represji stalinowskich (1945–1954)*, Wrocław 2016; *idem*, *Dymitr Ostaszewski. Naczelnik Centralnego Więzienia Karnego w Strzelcach Opolskich w latach 1950–1951 [w:] W służbie dla prawdy. Prace historyczne dedykowane Zbigniewowi Nawrockiemu (1959–2017)*, red. T. Balbus, J. Bednarek, Warszawa 2019, s. 363–376.

²²⁰ *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstci*, red. J. Kalous, Praha 2009; M. Bárta, J. Kalous, D. Povolný, J. Sivoš, P. Žáček, *Biografický slovník náčelníků operativních správ Státní bezpečnosti v letech 1953–1989*, Praha 2017.

²²¹ L. Truska, A. Anušauskas, I. Petravičiūtė, *Sovietinis saugumas Lietuvoje 1940–1953 metais: MVD-MGB. Organizacinė, struktūra, personalas ir veikla*, Vilnius 1999.

²²² *Wer war wer im Ministerium für Staatssicherheit. Kurzbiographien des MfS-Leitungspersonals 1950 bis 1989*, oprac. J. Gieseke, Berlin 1998. Drugie, uzupełnione i poprawione, wydanie tej pracy opublikowano w 2010 r.

²²³ Zob. m.in. N. Pietrow, *Kto rukowodił organami Gosbezopasnosti 1941–1954 gg. Sprawocznik*, Moskwa 2010; *Encyklopedija sekretnych služb Rossii*, oprac. A.I. Kołpakidi, Moskwa 2004; <http://shieldandsword.mozohin.ru/>, dostęp 22 V 2019 r.

nadzieję, że liczba badaczy podejmujących się analizy działania aparatu bezpieczeństwa będzie rosła, a dzięki coraz lepszemu rozpoznaniu zasobów resortowych archiwów wzrośnie również wartość merytoryczna prac.

* * *

Niniejszą publikację opracowano w Wydziale Badań Archiwalnych i Edycji Źródeł Archiwum IPN. Jest ona wynikiem pracy zespołowej, a w jej opracowaniu i nadaniu ostatecznego kształtu udział wzięło wiele osób. W pierwszej kolejności należy tu wymienić pomysłodawcę i pierwszego redaktora naczelnego *Leksykonu bezpieczeństwa* Pawła Skubisza i wszystkich członków komitetu redakcyjnego, w osobach Władysława Bułhaka, Wojciecha Frazika, Jacka Romanka, Grzegorza Wołka, a także współpracującego z redaktorami na finalnym etapie prac Pawła Sztamę. Szczególne podziękowania należą się również dyrektor Archiwum IPN Marzenie Kruk. Redaktorzy *Leksykonu bezpieczeństwa* dziękują wszystkim za okazane zrozumienie i pomoc, licząc równocześnie na dalszą owocną współpracę podczas przygotowania kolejnych tomów. Zapraszamy również nowych autorów, także spoza IPN, do udziału w tym przedsięwzięciu wydawniczym.

Witold Bagiński
Magdalena Dźwigiał